

บทที่ 3

การมีส่วนร่วมของสมาชิกคนจนในการกำหนดนโยบายของรัฐ

การพัฒนาขององค์กรประชาชนก่อนสมาชิกคนจน

แนวคิดและอุดมการณ์ขององค์กรประชาชน

การเกิดขึ้นและการพัฒนาการของสมาชิกคนจนมีความเกี่ยวพันอย่างแนบแน่นกับกระบวนการต่อสู้ของคนยากคนจนและการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ในประเทศไทย ซึ่งหากจะแบ่งพัฒนาการของการก่อตัวของสมาชิกคนจนได้ 3 ระยะ คือ

1. ระยะแห่งการก่อตัวของแนวคิดและอุดมการณ์ (โครงการบัณฑิตอาสา กป.อพช.)

ในช่วงปี พ.ศ.2503 สหประชาชาติได้พูดถึงแนวทางในการพัฒนาของประเทศด้อยพัฒนามากขึ้น ประเด็นที่ถูกหยิบยกขึ้นมาศึกษาวิเคราะห์อย่างมากที่สุดคือ ปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างของระบบราชการ โดยสรุปว่าระบบราชการมีข้อจำกัดสูงมาก ไม่อาจดูแลแก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกได้ ประกอบกับข้อสรุปจากการศึกษาโครงสร้างการบริหารของกลุ่มองค์กรนอกระบบราชการพบว่า มีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนากับกลุ่มคนจนและคนด้อยโอกาสต่าง ๆ ดังนั้น องค์กรสหประชาชาติจึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) มากขึ้น

สำหรับประเทศไทย องค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้มีการพัฒนาดังแต่ทศวรรษที่ 2510 โดยในช่วงนั้น นักวิชาการกลุ่มหนึ่งนำโดย ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ได้ริเริ่มการทำงานในกลุ่มน้ำแม่กลองเพื่อเชื่อมโยงมหาวิทยาลัยให้ใกล้ชิดกับสภาพสังคมไทยมากขึ้น จึงได้รวมกลุ่มนักวิชาการและนักศึกษาบางส่วนจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหิดลทำโครงการดังกล่าว และมีการก่อตั้งมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยขึ้นในช่วงนั้น ด้วยพื้นฐานงานพัฒนาที่เน้นความสำคัญและความเชื่อมั่นในศักยภาพของชาวบ้านและชาวชุมชน อันเป็นพื้นฐานสำคัญที่องค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) ในเครือข่าย คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) ประยุกต์และพัฒนาแนวทางการทำงานสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนั้น ในช่วงเดียวกันนี้เอง ได้เกิดกลุ่มอิสระด้านสิทธิมนุษยชนที่เชื่อมโยงกับ NGO ระดับสากลเริ่มเกิดขึ้น และที่ยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนทุกวันนี้ คือ สมาคมสิทธิและเสรีภาพแห่งประเทศไทย (สสส.)¹

2. ระยะเวลาเกิดองค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.)

เมื่อนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ได้ออกไปปฏิบัติงานบัณฑิตอาสาในชนบท ร่วมกับประชาชน ได้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาของประชาชนในชนบท ในขณะเดียวกันองค์กรพัฒนาเอกชนต่างประเทศได้เห็นความสำคัญของการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทย จึงให้การสนับสนุนด้านเงินทุน บุคลากร และวิชาการแก่องค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยมากขึ้น ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนของไทยได้ก่อตัวขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ หลายแห่ง

กระบวนการทำงานเริ่มต้นขององค์กรพัฒนาเอกชนก็คือ การเดินทางเข้าไปในชนบทเพื่อทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้น ๆ พร้อมกับนำเอาความรู้ ข่าวสาร และบริการจัดการสมัยใหม่จากส่วนกลางไปเผยแพร่ สิ่งนี้นักพัฒนาเอกชนยุคแรกดำเนินการก็คือ สนับสนุนให้ชาวบ้านที่ประสบปัญหาได้เข้าใจถึงสาเหตุและแนวทางในการแก้ไข รวมทั้งระบบวิเคราะห์ปัญหาของชาวบ้านในลักษณะที่รวมตัวกันเป็นกลุ่ม

เมื่อนักพัฒนาเอกชนได้ทำความเข้าใจในพื้นที่ฐาน สภาพปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นแล้ว สิ่งที่ต้องดำเนินการขั้นต่อไปก็คือ การจัดระบบให้ชาวบ้านได้มีเวลาและกิจกรรมที่ต้องดำเนินการร่วมกันระหว่างชาวบ้านด้วยกัน ซึ่งเป็นการพัฒนาในขั้นที่สอง เพื่อให้ประชาชนสามารถทำงานร่วมกันได้ การทำงานในลักษณะมุ่งเน้นเฉพาะปัญหาและแนวทางแก้ไขเช่นนี้ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เพราะขาดพลังผลักดันในสังคมและความร่วมมือจากทั้งภาครัฐและภาคประชาชนด้วยกัน

การดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในการแก้ไขปัญหาของประชาชนด้านต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นหลายแห่งทั้งในเมืองและชนบท โดยมีกลุ่มเครือข่ายงานต่าง ๆ เช่น เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เครือข่ายพัฒนาชุมชนแออัด เครือข่ายงานสาธารณสุข

¹ คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนชนบท (กป.อพช.)ภาคอีสาน, NGOs อีสาน : ทางเลือกแห่งพลังการเปลี่ยนแปลง. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด), 2540 หน้า 11.

มูลฐาน เครือข่ายงานด้านเด็ก เครือข่ายงานด้านสตรี เครือข่ายงานด้านผู้ใช้แรงงาน เครือข่ายงานพัฒนาชนบท และเครือข่ายธุรกิจชุมชน เป็นต้น เพื่อให้เกิดการประสานงานขององค์กรพัฒนาประชาชนเหล่านั้น สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) จึงได้ประสานให้มีการประชุมผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชนทั่วประเทศ เมื่อเดือนธันวาคม 2528 ซึ่งที่ประชุมได้มีมติให้จัดตั้งคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.) ทำหน้าที่เป็นองค์กรประสานงานระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมในเมืองและชนบท และทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับหน่วยงานรัฐในการพัฒนาทั้งในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

- (1) เสริมสร้างความเข้าใจและการร่วมมือประสานงานที่ดีระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง
- (2) เพื่อยกระดับความตื่นตัวของสาธารณต่อปัญหาสังคม
- (3) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการประสานงานพัฒนาสังคม ทั้งในระดับภูมิภาค และระดับประเทศ
- (4) เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชนให้พึ่งตนเองได้ในระยะยาว²

3. คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ

(กป.อพช.ภาคเหนือ)

การปฏิบัติงานของ กป.อพช.ภาคเหนือ มีพัฒนาการมาโดยลำดับ ดังนี้

ระยะที่ 1 (พ.ศ.2521 - 2528)

ในช่วงนี้การประสานเกิดจากผู้ปฏิบัติงานสนามในองค์กรใหญ่ที่สุดเป็นตัวบุคคล มารวมตัวเพื่อคลี่คลายปัญหาการทำงานของกันและกัน โดยการแลกเปลี่ยนแนวคิดและประสบการณ์ทำงานชุมชนรวมทั้งการหนุนช่วยกันทั้งด้านการงานและชีวิตส่วนตัว ในช่วงนี้มีชมรมนักพัฒนาภาคเหนือเป็นแกน มีการประสานงาน แนวทางการทำงานเน้นการทำงานระดับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจควบคู่กับงานด้านการศึกษา สาธารณสุขและการทำงานเป็นกลุ่มในลักษณะพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน (integrate rural development)

² คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ (กป.อพช.ภาคเหนือ). รายงานการวิจัยโครงการพัฒนาการและบทเรียนงานพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ. (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2541, หน้า 1-2.

ระยะที่ 2 (พ.ศ.2529 - 2532)

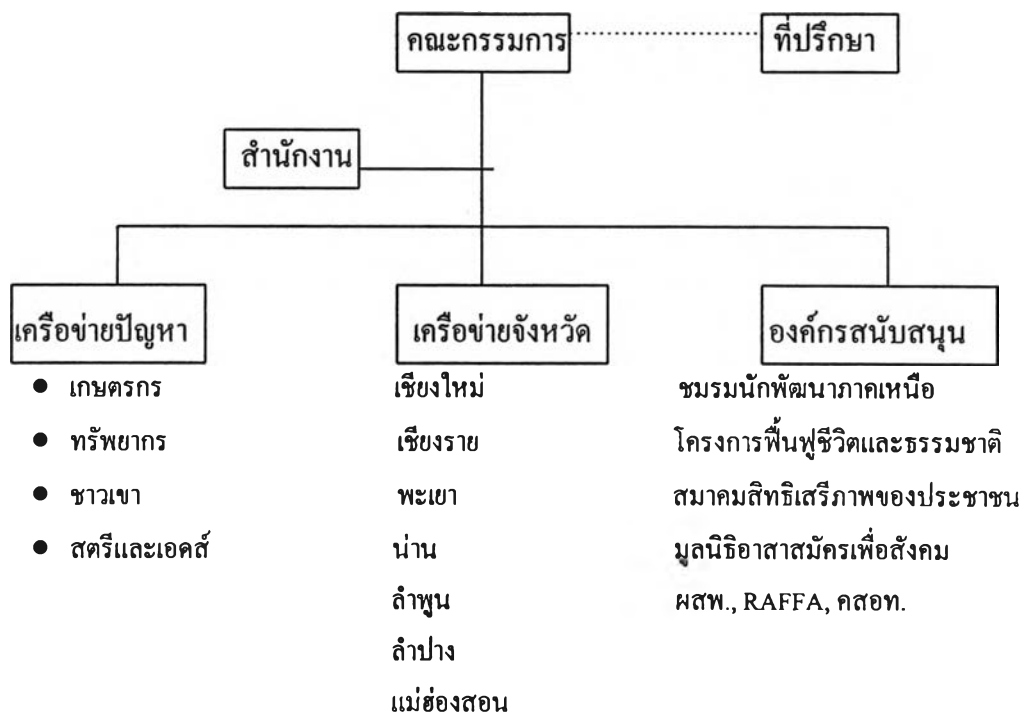
ระยะที่ อพช. ขยายตัวขึ้นมาก การประสานงานแนวทางการคิดในระดับบุคคลของผู้ปฏิบัติงานสนามก็ดำเนินต่อเนื่อง และได้เริ่มมีการประสานงานในองค์กรขนาดเล็กที่เกิดจากการตั้งโครงการ คนทำงานสนามที่แตกตัวออกมาจากองค์กรใหญ่ ในช่วงนี้ได้มีการพัฒนากลไกการประสานงานระดับภูมิภาคเป็นทางการมากขึ้นในระดับองค์กรต่อองค์กร คือ“คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือ” ในขณะที่มีการประสานงานไม่เป็นทางการในระดับบุคคลผสมผสานกันไป แนวทางการทำงานหลักยังเน้นการทำงานระดับชุมชน แต่ได้มีการสรุปบทเรียนและพัฒนางาน ได้ลึกซึ้งขึ้น โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้าน และการทำงานด้านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้งานชุมชนได้ค้นพบผู้นำหรือปราชญ์ชาวบ้าน และแบบแผนการทำเกษตรกรรมทางเลือกที่เหมาะสมกับท้องถิ่น แบบแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญยิ่ง

อีกทิศทางหนึ่งคืองานรณรงค์ เนื่องจากมีสถานการณ์ด้านนโยบายที่มีผลกระทบต่อชาวบ้านเริ่มยกระดับการทำงานรณรงค์ผลักดันนโยบาย อาทิ การคัดค้านการสัมปทาน การคัดค้านการเช่าป่าห้วยแก้ว ไปสู่การเรียกร้องพระราชบัญญัติป่าชุมชน หรือประเด็นการเกษตรมีการศึกษาผลกระทบเกษตรแผนใหม่ อย่างไรก็ตาม ในระยะนี้การเชื่อมประสานระหว่างงานรณรงค์กับงานชุมชนยังไปได้ไม่คึกคัก ยังมีความขัดแย้งในแนวคิดการทำงานค่อนข้างมาก ระยะนี้กล่าวได้ว่าเป็นช่วงของการสะสมความเข้าใจในการทำงานของชุมชนอย่างลึกซึ้ง และประสบการณ์ในการทำงานรณรงค์

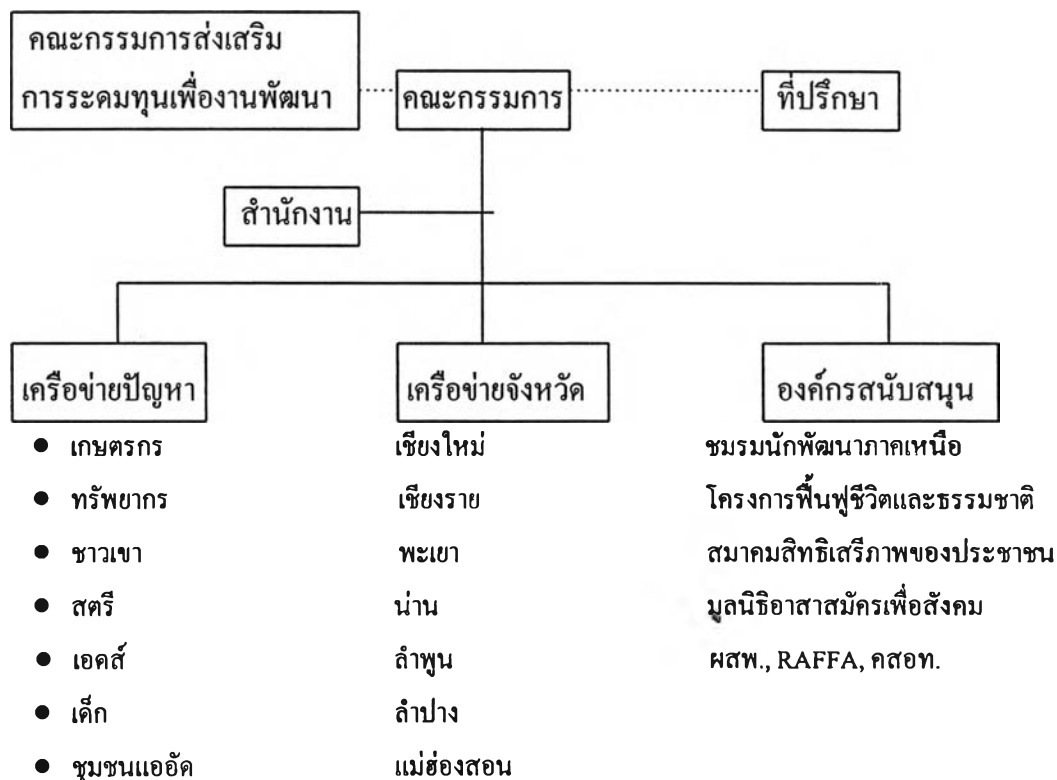
ในช่วงท้าย ๆ ของระยะนี้ มีการก่อตัวของการประสานงานที่น่าสนใจคือ เริ่มมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มจังหวัด กลุ่มแรก ๆ คือ กลุ่มลำพูนเสวนา และเกิดการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ขององค์กรที่ทำงานในประเด็นเดียวกัน เช่น ประเด็นปัญหาเกษตรกร ชาวเขา สตรี เป็นต้น

ในระบายนั้น คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือ จึงได้พยายามจัดวางโครงสร้างความสัมพันธ์ซึ่งมีองค์ประกอบ 3 ส่วนสำคัญ คือ เครือข่ายประเด็นปัญหา (ทรัพยากรธรรมชาติ เกษตร ชาวเขา สตรี) เครือข่ายจังหวัด (อาทิ กลุ่มลำพูนเสวนา) และองค์กรสนับสนุนตามโครงสร้างในแผนภูมิที่ 2

**แผนภูมิที่ 2 โครงสร้างคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชน
พัฒนาชนบทภาคเหนือ (กป.อพช.ภาคเหนือ) ปี 2529-2532**

**แผนภูมิที่ 3 โครงสร้างคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนา
ชนบทภาคเหนือ (กป.อพช.ภาคเหนือ) ปี 2533 - 2537**

ระยะที่ 3 (พ.ศ.2533 - 2537)

ระยะที่ 3 อพช. มีการทำงานอย่างมียุทธศาสตร์ เป็นที่มาของการสรุปงานครั้งใหญ่ระดมตัวหลัก อพช.มาทำงานการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาภาคเหนือ สถานการณ์ชาวบ้านวิเคราะห์ข้ออ่อนข้อแข็งของ อพช. จากประสบการณ์ที่ผ่านมาทั้งหมด พร้อมทั้งกำหนดงานที่สำคัญและปรับกลไกการทำงานของ อพช.ในภาค นับเป็นการวิเคราะห์และกำหนดยุทธศาสตร์การทำงานร่วมกันของ อพช.ภาคเหนือ ที่มีความสำคัญยิ่ง และพยายามสร้างรูปธรรมการทำงานในแต่ละเรื่อง แต่ละเครือข่าย/องค์กรให้ชัดเจน โดยได้กำหนดยุทธศาสตร์ความร่วมมือของ อพช.ภาคเหนือ 5 ประการ ตามโครงสร้างในแผนภูมิที่ 3

กิจกรรมของ อพช.ในระยะนี้มีดังนี้

1. เสริมสร้างและสนับสนุนองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายชาวบ้านในระดับท้องถิ่นให้เข้มแข็ง เพื่อพิทักษ์ปกป้องและร่วมกันฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนมีทางเลือกเศรษฐกิจที่เหมาะสมและอยู่รอดได้
2. เสริมและสนับสนุนความร่วมมือขององค์กรพัฒนาเอกชนในแต่ละท้องถิ่นให้เข้มแข็ง รวมถึงสนับสนุนการแสวงหาความร่วมมือกับกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในท้องถิ่น เช่น ข้าราชการ นักวิชาการ ครู พระ สาธารณชน ฯลฯ เพื่อเข้ามาสนับสนุนงานพัฒนา
3. รณรงค์ผลักดันเชิงนโยบายที่มีผลกระทบต่อชาวบ้าน และชุมชนท้องถิ่นให้เกิดผลอย่างจริงจัง รวมทั้งเผยแพร่สภาพปัญหาและแนวทางตลอดจนทางเลือกในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ และปฏิบัติการสู่หน่วยงานรัฐ สาธารณชน และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง
4. พัฒนาและปรับปรุงระบบข้อมูลข่าวสารให้มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการกระจายข้อมูลที่รวดเร็ว และแม่นยำสู่องค์กรสมาชิกและเครือข่าย ตลอดจนสาธารณชน และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในลักษณะของการสื่อสารสองทาง (ข้อมูลด้านนโยบายตลอดจนโครงการของรัฐและเอกชน และข้อมูลปัญหา ตลอดจนทางเลือกจากพื้นที่) และพยายามนำข้อมูลมาใช้ในการรณรงค์และเผยแพร่ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด
5. พัฒนาและปรับปรุงกลไกการระดมทุน และหาทุนทั้งภายในและภายนอกประเทศให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ตลอดจนแสวงหาช่องทางและรูปแบบในการระดมทุนและหาทุนจากแหล่งต่าง ๆ อย่างจริงจังเพื่อมาสนับสนุนงานพัฒนาในภาค

ระยะที่ 4 (พ.ศ.2537 - 2540)

เป็นช่วงที่คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนพยายามที่จะผลักดันกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

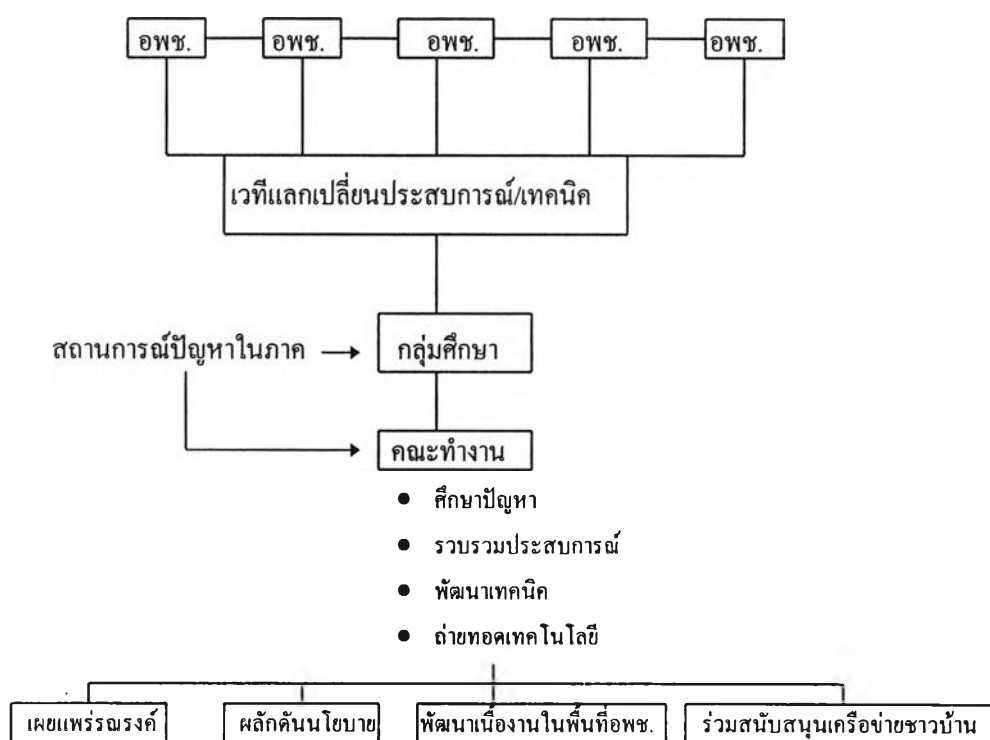
ฉบับที่ 8 จนได้มีการจัดกระบวนการระดมความคิดเห็นของประชาชนต่อการพัฒนาประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ ในช่วงปี 2538 จนได้แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 8 ออกมา ซึ่งแนวความคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนหลายเรื่องได้ถูกบรรจุอยู่ในแผนดังกล่าว โดยเฉพาะแนวคิดสำคัญในการสร้างประสานความร่วมมือของภาคประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ให้มีความเข้มแข็งและมีส่วนในการพัฒนามากขึ้น โดยอาศัยคำจำกัดความที่เรียกว่า “ประชาคมจังหวัด” องค์กรพัฒนาเอกชนชนบทในภาคเหนือ จึงเน้นการเสริมและพัฒนาเครือข่าย อพช. ในจังหวัดเพื่อรองรับความร่วมมือในรูปประชาคมจังหวัดได้อย่างเหมาะสมและเท่ากัน จนได้มีการจัดกระบวนการพูดคุยและกำหนดยุทธศาสตร์งานระดับจังหวัดของ อพช. ให้ชัดเจนมากขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2539 รวมถึงได้มีการวางแผนในการเปิดภาพเพื่อทำความเข้าใจถึงการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรชาวบ้านให้เป็นที่รับรู้ของสาธารณชนเพิ่มมากขึ้น โดยผ่านทางกิจกรรมสำคัญคือ โครงการปลูกป่าชุมชน 50 ล้านต้น และโครงการสืบสานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนา และจากสถานการณ์ที่องค์กรชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับประเด็นต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในทุกภาค และเข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมในระดับกว้างและการแก้ไขปัญหาในระดับนโยบายอย่างชัดเจนมากขึ้น แต่การเท่าทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวของกระบวนการ อพช. ในภาคเหนือกลับไม่สามารถติดตามและปรับตัวได้ทันในหลายส่วน การประชุมสมัชชาปี 2539/2540 ที่ประชุมสมาชิกจึงได้ประเมินร่วมกันว่าการจัดโครงสร้างการดำเนินงานโดยมีตัวแทนจากเครือข่ายต่าง ๆ มาร่วมใน กป.อพช. นั้น ไม่สามารถทำให้การดำเนินงานตามยุทธศาสตร์และประเมินสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงโดยรวมกันได้จริง จึงมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเป็นลักษณะของคณะทำงานร่วมขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงการดำเนินงานกันเป็นจริงมากขึ้น มีความยืดหยุ่นและไม่เป็นโครงสร้างความร่วมมือที่ตายตัวมากเกินไป รวมทั้งเป็นโครงสร้างที่มีลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการผสมผสานกัน

4. คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนอีสาน (กป.อพช.อีสาน)

โครงสร้าง กป.อพช.อีสาน ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับองค์กรทางภาคเหนือ โดยมีเครือข่ายปัญหาทั้งสิ้น 9 ปัญหา ได้แก่ เกษตรกรรมทางเลือก ทรัพยากรธรรมชาติ องค์กรชุมชน หัตถกรรมและการพัฒนาสตรี ธุรกิจชุมชน สิทธิมนุษยชน ชุมชนแออัด เด็ก และเอดส์ ซึ่งครอบคลุมในจังหวัดต่าง ๆ 19 จังหวัด คือ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม บุรีรัมย์ ขอนแก่น ชัยภูมิ อุบลราชธานี อำนาจเจริญ สกลนคร หนองคาย ศรีสะเกษ หนองบัวลำภู นครพนม มุกดาหาร เลย กาฬสินธุ์ อุดรธานี นครราชสีมา และยโสธร และมีองค์กรสนับสนุนในการปฏิบัติงานที่สำคัญ คือ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน องค์กรนานาชาติเพื่อร่วมกันพัฒนา RAFFA มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม

สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) และสหภาพความ โครงสร้างคณะกรรมการ
ประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคอีสานปรากฏตามแผนภูมิที่ 4

แผนภูมิที่ 4 โครงสร้างคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนา
ชนบทภาคอีสาน (กป.อพช.ภาคอีสาน)

การปฏิบัติของ กป.อพช. อีสาน ได้เริ่มต้นขึ้นประมาณ ปี 2523 โดยความร่วมมือจากองค์กรระหว่างประเทศทั้งที่เป็นองค์กรระหว่างประเทศของรัฐบาลต่างประเทศและองค์กร อพช.สากล โดยได้ดำเนินการใน 2 แนวทางหลัก ดังนี้

4.1 การทำงานเพื่อแสวงหาทางเลือกที่ดีกว่าในอนาคต

นับตั้งแต่บทเรียนที่เสริมสร้างและสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านและชุมชน รวมทั้งการเชื่อมโยงเครือข่ายขององค์กรชาวบ้านระหว่างกัน จนกลายเป็นพื้นฐานของงานทุกประเภทไปแล้วในปัจจุบัน ส่วนประสบการณ์ของเครือข่ายงานประเภทต่าง ๆ ได้มีความพยายามคิดค้นและพัฒนารูปแบบของทางเลือกเพื่ออนาคตให้เห็นเป็นรูปธรรมเกือบทุกเครือข่าย

นับตั้งแต่เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกได้เสนอภาพของระบบการเกษตรที่เหมาะสมและสอดคล้องกับชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการพัฒนาในส่วนของการแปรรูปผลผลิต การตลาด และการเชื่อมโยงกับผู้บริโภคและสังคมวงกว้าง

เครือข่ายหัตถกรรมและพัฒนาสตรีได้เสนอรูปแบบอาชีพ การจัดความสัมพันธ์ใหม่ของหญิงและชาย การจัดระบบธุรกิจชุมชน ทั้งการบริหารจัดการธุรกิจ โดยกลุ่มองค์กรและเครือข่ายของตนเองและการร่วมทุนกับธุรกิจ (บางจาก) ซึ่งนับเป็นประสบการณ์สำคัญที่แสดงทางเลือกให้แก่สังคมในยุคการค้าเสรี และในที่สุดคงจะเป็นบทเรียนพื้นฐานสำหรับระบบเศรษฐกิจในอนาคตอันใกล้ที่จะต้องคิดค้นเรื่องเศรษฐกิจศาสตร์ชุมชนเมื่อระบบการค้าเสรีอ่อนตัวลง

เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้มีส่วนสำคัญในการแสดงรูปธรรมของแนวความคิด เรื่องสิทธิชุมชน โดยแสดงให้เห็นถึงศักยภาพและภูมิปัญญาขององค์กรชาวบ้านและชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 และพระราชบัญญัติหรือกฎ ระเบียบต่าง ๆ จึงกล่าวถึงและยอมรับสิทธิชุมชนมากขึ้นตามลำดับ รวมทั้ง พระราชบัญญัติป่าชุมชน ได้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนมากขึ้นในขณะนี้ แม้ว่าจะยังไม่ประกาศใช้แต่ในกระบวนการร่างและจัดทำ พระราชบัญญัติป่าชุมชนที่ผ่านมาและเป็นอยู่ในขณะนี้ กล่าวได้ว่าแนวความคิดเรื่องสิทธิชุมชนได้รับการยอมรับแล้วในที่สุด

4.2 การทำงานแก้ไขผลกระทบทางด้านลบและการชำระล้างพิษภัยของ การพัฒนากระแสหลักที่ผ่านมา

แนวทางการทำงานแก้ไขผลกระทบด้านลบเป็นแนวทางการทำงานที่ควบคู่กันมาโดยตลอดกับการแสวงหาทางเลือกที่ดีกว่าในอนาคต ซึ่งไม่อาจแยกออกจากกันได้เด็ดขาด ผลกระทบจากการปฏิบัติเชิงบรรณานความคิดพีชเชิงเดี่ยวเพื่อเศรษฐกิจระดับบนที่ต้องเพิ่มปริมาณการส่งออกมากขึ้นทุกปีเป็นเวลาต่อเนื่องยาวนานไม่น้อยกว่า 30 ปี นั้น ทำให้เครือข่ายต่าง ๆ ของ กป.อพช.อีสาน และองค์กรชาวบ้านในเครือข่ายต่าง ๆ ต้องคิดค้นและสะสมทักษะ เทคนิค ต่าง ๆ เพื่อแก้ไขและหลีกเลี่ยงพิษภัยต่าง ๆ นับตั้งแต่การดำรงอยู่และสืบทอดการใช้สมุนไพร การลดเลิกการใช้สารเคมี การคิดค้นอาชีพทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหาคารอพยพ ตลอดจนการจัดการระบบการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมกว่า รวมไปถึงการเรียกร้องและปกป้องสิทธิที่ถูกกระทบจากโครงการของรัฐของทั้งภาครัฐและเอกชน รูปธรรมจากบทเรียน กรณี “ปากมูล” และ “น้ำพอง” นับเป็นตัวอย่างกรณีศึกษาที่สำคัญต่อสังคมไทยเช่นเดียวกับการทำธุรกิจชุมชนที่สร้างสรรค์ความเป็นธรรมได้มากกว่าระบบธุรกิจกระแสหลักที่เป็นอยู่ รวมไปถึงการรักษาและปกป้องสิทธิของผู้ติดเชื้อเอดส์ที่จะต้องได้รับการยอมรับในที่สุด

แนวทางการทำงานทั้งสองแนวหลักนี้ จะอยู่ในประสบการณ์ของเครือข่ายอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน ซึ่งเรื่องราวละเอียดจะปรากฏอยู่ในบทของเครือข่ายต่าง ๆ ผลจากการทำตามแนวทางหลัก 2 แนวทางข้างต้นนี้ อาจกล่าวได้ว่า เครือข่าย กป.อพช.อีสาน ได้สะสมประสบการณ์ทั้งในการประสานงานเพื่อแก้ไขความขัดแย้ง และการประสานงานเพื่อสร้างความร่วมมือ ซึ่งนับเป็นบทเรียนสำคัญไม่น้อยไปกว่าบทเรียนในแนวทางหลักทั้งสอง ทั้ง 2 แนวทางข้างต้น และหากอ่านนโยบายในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 มีผลทางปฏิบัติจริง ซึ่งแนวโน้มในปัจจุบันกำลังเป็นไปเช่นนั้น เครือข่ายของ กป.อพช.อีสาน จึงได้มีส่วนร่วมปฏิบัติในหลายกรณีในการประสานความร่วมมือกับภาคีต่าง ๆ เช่น ในกรณีที่ร่วมมือกับภาครัฐและภาคธุรกิจในระดับประชาคมจังหวัด ธุรกิจชุมชน การพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมือง การบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตชนบท

สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สทย.อ.)

1. ความเป็นมา

สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สทย.อ.) มีพัฒนาการก่อเกิดและบทบาทการเคลื่อนไหวในรูปแบบต่าง ๆ มาอย่างต่อเนื่อง โดย สทย.อ. ถือกำเนิดจากการคัดค้านพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติที่มีเนื้อหาสาระสำคัญในการทำลายการดำรงอยู่ของเกษตรกรรายย่อยที่คาดว่าจะกวาดต้อนเกษตรกรรายย่อยเข้าสู่ฟาร์มการเกษตรของนายทุนใหญ่และกวนซื้อที่ดิน โดยมีกลไกควบคุมสภาการเกษตรแห่งชาติผ่านคณะกรรมการที่ประกอบด้วยนักธุรกิจ เจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่ ข้าราชการ ในสัดส่วนที่มากกว่าตัวแทนเกษตรกร จนรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน ระบุร่างพระราชบัญญัติสภาการเกษตรแห่งชาติ

ในช่วงต้นปี 2534 ของ สทย.อ. มีนายสมภพ บุญนาค เป็นเลขาธิการ มีกรรมการจากแต่ละจังหวัด แต่การเคลื่อนไหวมีลักษณะไม่เข้มข้น เน้นการประชุมสัมมนาให้ความรู้ ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงผู้นำมาเป็นนายบำรุง คะโยธา เริ่มมีการเคลื่อนไหวและประกาศจัดตั้ง สทย.อ.อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2535 โดยชุมนุมและเรียกร้องปัญหาเรื่องราคาผลผลิตของข้าวและสุกร หนี้สิน ที่ดินทำกิน และประท้วงใหญ่คัดค้านนโยบายจัดที่ดินทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในเขตป่าสงวนเสื่อมโทรม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (คจก.) จนรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน ยกเลิกโครงการ คจก. ในเดือนกรกฎาคม 2535³

³ คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท (กป.อพช.)ภาคอีสาน, NGOsอีสาน : ทางเลือกแห่งพลังการเปลี่ยนแปลง, , หน้า 70-71.

ภายหลังจากปี 2535 จนถึง 30 มีนาคม 2539 มีการเคลื่อนไหวสำคัญ ๆ อีก 4 ครั้ง คือ

(1) ม็อบเกษตรกรผู้ปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งราคาตกต่ำ 40-50 สตางค์ ต่อ กิโลกรัม โดยเรียกร้องให้อยู่ในราคา 75 สตางค์ มีเกษตรกรเข้าร่วมราว 3,000 คน ชุมนุมอยู่ 4 วัน รัฐบาลยอมปฏิบัติตามเฉพาะในปีการผลิต 2535/2536 เท่านั้น

(2) ม็อบของผู้เลี้ยงสุกรมีชีวิตตกต่ำ และพระราชบัญญัติฆ่าและจำหน่ายเนื้อ สัตว์ พ.ศ.2535 ที่เปิดโอกาสให้ธุรกิจขนาดใหญ่ผูกขาดการค้า และจำหน่ายเนื้อสัตว์แต่เพียงผู้เดียว มีผู้เลี้ยงสุกร 4,000 คน ชุมนุมประท้วงและปิดถนนสายมหาสารคาม - กรุงเทพฯ ฯ เป็นเวลา 2 วัน เมื่อเดือนมีนาคม 2536 รัฐบาลตกลงให้มีการยืมเงินกองทุนช่วยเหลือเกษตรกรโดยไม่มีดอกเบี้ย และแก้ไขพระราชบัญญัติ แต่ข้อตกลงไม่มีผลในทางปฏิบัติ

(3) ม็อบของเกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงหิมพานต์ 17 จังหวัด ภาคอีสานในเดือน มิถุนายน 2536 มีผู้เข้าร่วม 3,000 คน ปัญหาดังกล่าวเกิดจากนโยบาย 4 ประสานของรัฐ ประกอบด้วยกรมส่งเสริมการเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร บริษัทศิริชัย 25 และ เกษตรกร แต่มีปัญหามะม่วงหิมพานต์พันธุ์ใหม่ไม่เหมาะสมและไม่ให้ผลผลิตตามที่โฆษณาไว้ ทำให้เกษตรกรติดหนี้ ธกส. รายละประมาณ 100,000 บาท จึงเรียกร้องขอให้แขวนหนี้ไว้ 15 ปี คัดดอกเบี้ยย 10 ปี และคัดดอกเบี้ยร้อยละ 6 ใน 5 ปี สุดท้ายให้รัฐจัดสรรงบประมาณฟื้นฟูชีวิตใหม่ ตั้งคณะกรรมการทุกฝ่าย รัฐบาลจัดให้มีการตั้งคณะกรรมการไตรภาคีประชุมกันหลายครั้ง แต่ไม่มีผลทางปฏิบัติ

(4) ม็อบ 9 ปัญหา ชุมนุมกัน 4 ครั้ง 19 ตุลาคม 2536 ของเกษตรกร ได้แก่ 3 ม็อบข้างต้น คือ มันสำปะหลัง สุกร มะม่วงหิมพานต์ และอีก 6 ปัญหา ได้แก่ ปัญหาเรื่องข้าว วัช พลาสดึกหรือวัชอีสานเทียมไม่ออกลูก หม่อนไหม เรื่องการกู้ยืมเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ พระราช บัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ ปัญหาป่าและที่ดิน และโรงโม่หิน

ในช่วงปี 2538 หลังการเคลื่อนไหวยกที่ 4 มีงานด้านเศรษฐกิจที่พอสรุปได้

ดังนี้

- สมาชิก สกย.อ.ได้เข้าร่วมแผนปรับโครงสร้างและระบบการผลิตทางการ เกษตร (คปร.) ประมาณ 16,000 ครอบครัว คิดเป็นงบประมาณการสนับสนุนจากรัฐ ประมาณ 2,000 ล้านบาท
- ได้รับโควต้าปุ๋ยจาก อ.ต.ก. มาให้สหกรณ์การเกษตรในเครือข่ายของ สกย.อ.จำนวน 5,000 ตัน

- ผลักดันให้สมาชิกในทุกพื้นที่ รวมตัวกันจัดตั้งสหกรณ์การเกษตร ซึ่งปัจจุบันมีสหกรณ์ที่จัดตั้งแล้วและกำลังอยู่ในระหว่างกระบวนการขอจัดตั้งงบประมาณ 80 สหกรณ์
- สนับสนุนให้สหกรณ์การเกษตรในเครือข่าย สกย.อ.เข้าร่วมเป็นสมาชิกสหพันธ์สหกรณ์ภาคอีสาน (สสอ.) และได้รับประสานกับ สสอ. ในการเรียกร้องให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (โดยกรมส่งเสริมสหกรณ์) แก้ไขปัญหาของสหกรณ์ในเครือข่าย

2. การปฏิบัติงานของสมาชิกเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สกย.อ.)

สกย.อ. เป็นองค์กรประชาชน คนยากคนจนที่เคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบมาตั้งแต่ปี 2535 (6 มีนาคม 2535) จนกระทั่งสิ้นปี 2538 (10 ธันวาคม 2538) จึงเกิดสมาชิกคนจน

ในช่วงที่รวมตัวกันอยู่ในองค์กร สกย.อ.นี้ ได้มีการดำเนินกิจกรรมที่สำคัญรวม 5 ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ 1 : วันที่ 20-24 มิถุนายน 2536

ข้อตกลงจังหวัดร้อยเอ็ด

ครั้งที่ 2 : วันที่ 19-28 ตุลาคม 2536

ข้อตกลง 9 ปัญหา

ครั้งที่ 3 : วันที่ 30 มกราคม - 10 กุมภาพันธ์ 2537

ข้อตกลง 9 ปัญหา

ครั้งที่ 4 : วันที่ 24 มกราคม - 2 กุมภาพันธ์ 2538

ข้อตกลง 3 กุมภาพันธ์ 2538

ครั้งที่ 5 : วันที่ 4-11 ตุลาคม 2538

ข้อตกลง 11 ตุลาคม 2538

ในการชุมนุมแต่ละครั้งได้ใช้วิธีการชุมนุม เจรจาและจัดทำข้อตกลงเพื่อกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาโดยเฉพาะครั้งที่ 4 และครั้งที่ 5 นั้น ได้มีข้อตกลงในรายละเอียดและวิธีปฏิบัติอย่างมากกว่าจะได้ข้อสรุป

การชุมนุมครั้งที่ 4 นายประจวบ ไชยสาส์น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มีข้อตกลงร่วมกันกับตัวแทน สกย.อ. ในการแก้ไขปัญหาของเกษตรกร ดังนี้

1. ข้าว

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรจะคืนดอกเบี้ยค่าปรับให้เรียบร้อยภายในวันที่ 31 มีนาคม 2538
2. มะม่วงหิมพานต์
 - 2.1 ตกลงที่จะแขวนหนี้
 - 2.2 จะคืนเงินรายละ 2,000 บาท ที่เก็บไปแล้ว
 - 2.3 การหักค่าฉาปนกิจศพ โดย นายอำนาจ ปะติเส รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง รับที่จะไปตรวจสอบข้อเท็จจริง
3. โคน้ำ
 - 3.1 กรมส่งเสริมสหกรณ์จะสนับสนุนการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตร โดยรับที่จะดำเนินการจดทะเบียนสหกรณ์ให้แล้วเสร็จ ภายใน 1 เดือน
 - 3.2 ทางราชการจะตั้งงบประมาณเพื่อสนับสนุนการเงินเพื่อพัฒนาอาชีพตามแผนปรับโครงสร้างและระบบการผลิต หรือเงินกู้สำหรับสถาบันเกษตรกรจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์
4. หม่อนไหม

รับทราบว่าเรื่องได้ผ่านคณะรัฐมนตรี โดยมีแนวทางแก้ไขเช่นเดียวกับมะม่วงหิมพานต์
5. สุกกร
 - 5.1 ได้นำเสนอคณะรัฐมนตรีฝ่ายเศรษฐกิจ ที่จะให้สหกรณ์ผูกขาดในการจำหน่ายสุกกร โดยการให้สิทธิอาชญาบัตรและปิดเขตจำหน่ายนั้น ไม่ได้ได้รับความเห็นชอบ
 - 5.2 นายอำนาจ ปะติเส รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลังรับที่จะนำเรื่องนี้ไปปรึกษารัฐมนตรีกับนายบำรุง คะโยธา และนายนคร ศรีวิวัฒน์ อีกครั้งหนึ่ง
6. มันสำปะหลัง
 - 6.1 ผู้แทนเกษตรกรเห็นด้วยกับความพยายามของกระทรวงพาณิชย์ ที่จะช่วยในเรื่องลานตากมัน ซึ่งจะมีประโยชน์กว่าการกำหนดจุดขนถ่าย โดยเสนอให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ขอเงินกองทุนปูนซิเมนต์
 - 6.2 ผู้แทนเกษตรกรขอให้ นายอำนาจ ปะติเส แก้ไขปัญหาเรื่องการขอใช้ที่สาธารณประโยชน์โดยผ่านทางกรมส่งเสริมสหกรณ์
7. สภาการเกษตรแห่งชาติ

ในหลักการผู้แทนเกษตรกรเห็นด้วยที่จะให้มีสภาการเกษตรแห่งชาติ แต่ขอให้ทางราชการจัดให้เกษตรกรในรูปแบบต่าง ๆ มีโอกาสพิจารณาร่วมกัน ซึ่งทางราชการรับที่จะดำเนินการให้ ส่วนเรื่องเวลาและสถานที่กำหนดภายหลัง

8. แผนปรับ โครงสร้างและระบบการผลิตทางการเกษตร (คปร.)

8.1 ในหลักการเห็นด้วยกับแผน คปร.

8.2 เพื่อให้การดำเนินการของแผน คปร. ไม่มีปัญหาอุปสรรค สมควรดำเนินการดังนี้

- (1) ให้ รทส. ส่งรายชื่อลูกหนี้ที่เกิดจากโครงการมะม่วงหิมพานต์ หม่อนใหม่ ให้กรมส่งเสริมการเกษตรเพื่อตรวจสอบและใช้เป็นกลุ่มเป้าหมาย
- (2) ไม่ให้ รทส. หักเงิน คปร. ไปใช้หนี้อื่น
- (3) ให้สนับสนุนด้านการเงินเพื่อเตรียมความพร้อมของเกษตรกรอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ
- (4) ให้รวมเกษตรกรที่ตกค้างจากปี 2537 มาเข้าร่วมในปี 2538 ด้วย
- (5) ในหลักการเห็นชอบร่วมกันที่จะให้เกษตรกรเป็นผู้ซื้อปัจจัยการผลิต โดยกรมส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้ดูแลในเรื่องนี้

9. ที่ดิน - ป่าไม้

9.1 ที่ดินราชพัสดุ อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

- (1) รั้ววัดเสร็จแล้ว
- (2) ทำการพิสูจน์สิทธิตามหลักเกณฑ์ในข้อตกลงและให้ทางจังหวัดดำเนินการ

9.2 ป่าไม้

- (1) ปรับโครงสร้างคณะกรรมการ 5 ฝ่าย โดยให้ตัวแทนสมาชิกเข้าร่วมในคณะกรรมการด้วย
- (2) ที่ป่าไม้ 6 แห่ง ดำเนินการสำรวจให้แล้วเสร็จและเสนอกกรมป่าไม้ภายใน 6 เดือน

10. เชื้อนลำแชะ

10.1 ให้ตรวจสอบหลักฐานผู้ที่ยังไม่ได้รับเงิน

10.2 สำหรับกลุ่มที่แยกครัวเรือนที่ไม่มีสิทธิได้รับเงินค่าชดเชย ให้กรมชลประทาน ประสานงานกับจังหวัดและเกษตรกรในกลุ่มนี้ เพื่อพิจารณาเสนอการช่วยเหลือในหลายแนวทางให้คณะกรรมการร่วมพิจารณาตัดสินใจต่อไป

11. เรื่องใหม่

11.1 เรื่องที่มีลักษณะปัญหาเหมือนข้อตกลงเดิม ให้ใช้หลักเกณฑ์ตามข้อตกลงในการพิจารณา คำนึงการ

11.2 เรื่องสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับการระเบิดหิน ให้ตั้งคณะทำงานเพื่อสืบสวนข้อเท็จจริงโดยรีบด่วน เมื่อได้ข้อสรุปแล้วให้เสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณาสืบสวนข้อเท็จจริง ควรระงับการดำเนินการที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนไว้ชั่วคราวจนกว่าจะได้ข้อยุติ

สมัชชาคนจน

1. ความเป็นมาและเครือข่ายสนับสนุน

ในช่วงปลายปี 2538 ได้มีความเห็นที่แตกต่างกันในหมู่ผู้นำองค์กร รวมทั้งสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป มีคณะบุคคลกลุ่มหนึ่งใน สกย.อ. ได้แยกตัวมาตั้งองค์กรสมัชชาคนจนขึ้นเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2538 โดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกับ สกย.อ.

สมัชชาคนจนคือเครือข่ายของคนจนผู้ได้รับผลกระทบในลักษณะเดียวกันจากการพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และการปฏิบัติงานของทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน ในขณะที่เดียวกันสมัชชาคนจนก็เป็นเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ความคิด ประสบการณ์และประสานงานเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับโครงสร้าง

สมัชชาคนจนตั้งเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2538 ในการประชุมองค์กรคนจนและเครือข่ายต่าง ๆ ทั่วประเทศ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นการประชุมในวันสิทธิมนุษยชนสากลและวันรัฐธรรมนูญของประเทศไทยด้วย ภายหลังจากการประชุมผู้ร่วมก่อตั้งสมัชชาคนจนได้เดินทางไปประชุมที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นที่ตั้งเขื่อนขนาดใหญ่ ที่ประชุมดังกล่าวได้มีมติให้จัดทำปฏิญญาลำน้ำมูล หรือ ประกาศลำน้ำมูล เพื่อก่อตั้งเครือข่ายองค์กรประชาชนเพื่อทำหน้าที่รวมพลังคนจนเพื่อต่อสู้ให้ได้มาซึ่งสิทธิและความเป็นธรรมในสังคม

กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนในระยะแรกของการก่อตั้งประกอบด้วย 4 กลุ่มใหญ่ คือ

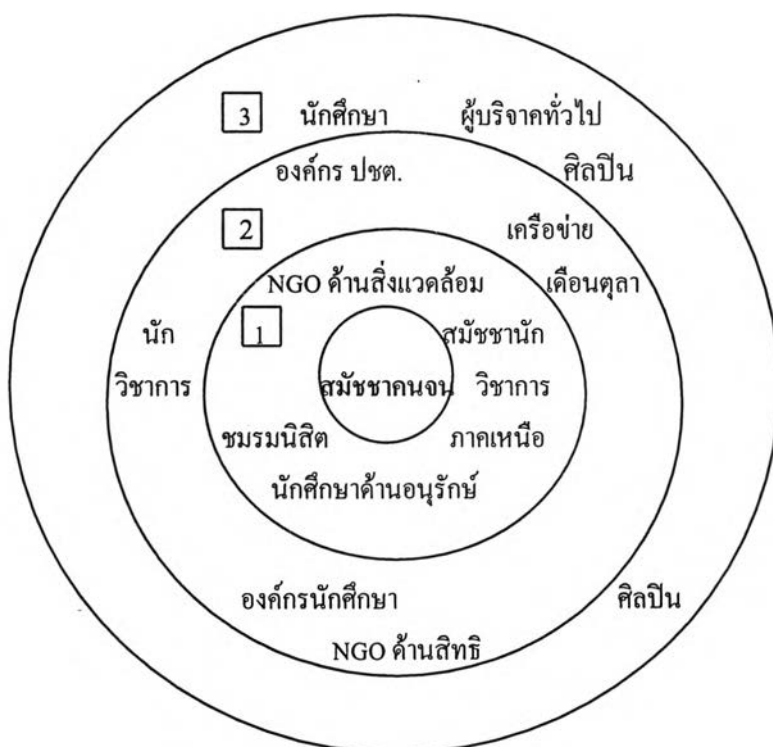
- (1) กลุ่มประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล
- (2) กลุ่มประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาที่ทำกิน (ที่ดินและป่าไม้)
- (3) ชาวสลัม

(4) แรงงานที่ได้รับผลกระทบจากโครงการผู้ป่วยจากการทำงาน

สมาชิกคนจนเป็นเครือข่ายหลวม ๆ ที่อำนาจการตัดสินใจกระจายมาก ไม่ได้ขึ้นกับตัวแทนของสมาชิกคนจนเพียงไม่กี่คนที่ได้รับมอบอำนาจเต็มในการดำเนินกิจกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเจรจายานโต๊ะเจรจากับภาครัฐ โดยโครงสร้างพ่อครัวใหญ่มีอำนาจการตัดสินใจสูงสุด สมาชิกคนจนจึงไม่เป็นองค์กรแบบราชการ⁴

สมาชิกคนจนเป็นเครือข่ายที่มีผู้เข้าร่วมลักษณะข้ามชนชั้น ข้ามผลประโยชน์เฉพาะของกลุ่มที่เข้ามาอาศัยเวทีของสมาชิกคนจนในการต่อสู้ เรียนรู้ แสวงหาองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าที่ยั่งยืน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน เครือข่ายในสมาชิกคนจนไม่ได้เป็นกลุ่มที่มีสมาชิกเฉพาะคนในชนชั้นเดียวกันเท่านั้น ไม่ได้เป็นเรื่องของชนชั้นผู้ถูกกดขี่ขูดรีดลุกขึ้นมาต่อสู้เหมือนที่ทฤษฎีมาร์กซิสต์พยายามอธิบาย

เครือข่ายพันธมิตรของสมาชิกคนจน อาจแบ่งตามฐานความคิดและบทบาทของกลุ่มคนที่เข้าร่วมได้ตามภาพดังนี้

⁴ ประภาส ปิ่นตบแต่ง, การเมืองของกระบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย, วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต ภาคศึกษารัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540, หน้า 146-147.

จากแผนภาพข้างต้น สามารถแบ่งกลุ่มสนับสนุนเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มแรก คือ กลุ่มที่มีแนวคิดในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน มุ่งแสวงหาแนวความคิดในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าที่ยั่งยืน ได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม เช่น มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม นักชมรมอนุรักษ์ป่า และนักวิชาการที่พยายามแสวงหาทางเลือกในการพัฒนา เช่น สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจน นักวิชาการกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง และผู้สื่อข่าวด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

พันธมิตรเหล่านี้เข้าร่วมในเครือข่ายเพื่อบรรลุค่านิยมในการดำรงชีวิตที่ต้องการอยู่ในสังคมสิ่งแวดล้อมที่ดี และคิดถึงสังคมสิ่งแวดล้อมของคนรุ่นต่อไป คนเหล่านี้มีการศึกษาดี มีสถานะทางสังคมที่จะก้าวไปสู่ความสำเร็จในสังคมปกติได้ไม่ยาก พันมิตรเหล่านี้เข้ามาช่วยโดยไม่ใช่เป็นเรื่องของการเข้าไปช่วยเหลือเพราะความเมตตาหรือในแง่สิทธิมนุษยชน แต่เป็นการเข้าไปเชื่อมโยงในลักษณะเครือข่ายกับชาวบ้าน คนพื้นเมือง เพราะต้องการแสวงหาทางเลือกในการอนุรักษ์วิถีชีวิตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ และจำเป็นต้องเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้ร่วมกันกับชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น

กลุ่มที่สอง คือกลุ่มที่มองถึงปัญหาของระบบการเมือง โครงสร้างทางการเมืองที่ไม่เอื้อให้คนจนคนด้อยโอกาสเข้าถึงทรัพยากรในสังคม หรือถูกละเมิดสิทธิ ปัญหาของระบบการเมืองดังกล่าวได้เป็นปัญหาของคนทุกชนชั้นของสังคม ซึ่งได้แก่ความไม่โปร่งใสในระบบราชการ การเมือง การรุกรานชีวิตของคนในสิทธิชุมชนที่ไม่จำกัดขอบเขตแก่ชุมชนท้องถิ่น ในชนบทของคนจนส่วนใหญ่เท่านั้น หากแต่เป็นปัญหาพร้อมของคนชั้นกลางในเมือง คนที่มีการศึกษาดี ฯลฯ คนกลุ่มนี้จึงเข้าร่วมในฐานะที่เห็นว่าปัญหาของคนจนเป็นปัญหาพร้อมของระบบการเมืองที่ละเมิดสิทธิและรุกรานชีวิตคนในสังคม คนกลุ่มนี้ได้แก่ กลุ่มองค์กรประชาธิปไตย กลุ่มประชาคมเมือง บางกอกฟอรัม องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิทธิมนุษยชน ฯลฯ

กลุ่มที่สาม คือ กลุ่มคนที่เห็นอกเห็นใจ เห็นความทุกข์ความยากของคนจน โดยจะเข้ามาในแง่ของการระดมทุนช่วยเหลือ เช่น เครือข่ายเคอินตุลา เพื่อนพ้องของที่ปรึกษา นักศึกษาบางส่วนที่เล่นดนตรีเปิดหมวกหรือระดมทุนในมหาวิทยาลัย นักวิชาการบางกลุ่มที่พยายามรวบรวมเงินมามอบให้แก่สมัชชาคนจน ฯลฯ

2. กิจกรรมและประเด็นปัญหา

สมาชิกคนจนได้ดำเนินกิจกรรมให้ปรากฏต่อสาธารณชนเป็นครั้งแรกในระหว่างการประชุมสุดยอด ASEAN โดยมีสมาชิกสมาชิกคนจนจำนวนนับพันคนไปร่วมกับแรงงานและชาวสลัม ชุมนุมต่อหน้าผู้นำ ASEAN ในวันที่ 15 ธันวาคม 2538 ในโอกาสนั้น สมาชิกคนจนได้ยื่นแถลงการณ์ต่อผู้นำ ASEAN เรียกร้องให้ประเทศผู้นำเหล่านั้น เร่งรัดแก้ไขปัญหาความยากจน สิทธิมนุษยชน และการพัฒนาสังคม อย่างแท้จริง แทนที่จะพิจารณาเฉพาะปัญหาเรื่องเสรีทางการค้าและการลงทุนดังที่ปรากฏในวาระการประชุมขณะนั้น อย่างไรก็ตามการที่เข้าร่วมและหน่วยรักษาความปลอดภัยได้กีดกันกลุ่มผู้ชุมนุมและสมาชิกคนจนทำให้ไม่สามารถยื่นแถลงการณ์ต่อผู้นำ ASEAN โดยตรงได้ แต่ภายใต้การสนับสนุนจากสื่อมวลชนอย่างมากมายมีผลทำให้ประเด็นปัญหาที่สมาชิกคนจนนำเสนอในแถลงการณ์นั้นได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง จนทำให้สมาชิกคนจนได้กลายเป็นองค์กรเคลื่อนไหวทางสังคมของคนระดับฐานล่างที่อยู่ในความสนใจของสาธารณชนอย่างแท้จริง พร้อมกันนั้นก็ได้แสดงให้เห็นศักยภาพขององค์กรที่สามารถเชื่อมโยงประชาชนและปัญหาทั้งระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับโลกได้ จึงได้มุ่งไปสู่การกระตุ้นให้รัฐของแต่ละชาติรวมทั้งกลุ่ม ASEAN ให้สนใจปัญหาของคนยากคนจนอย่างแท้จริง

ต่อมาในปี 2539 - 2540 สมาชิกคนจนได้ชุมนุมประท้วงที่หน้าทำเนียบรัฐบาล 3 ครั้ง เพื่อยื่นข้อเรียกร้องขอให้รัฐบาลแก้ไขปัญหา คือ ครั้งที่หนึ่งและครั้งที่สองในสมัยนายบรรหาร ศิลปอาชา เป็นนายกรัฐมนตรี และครั้งที่สาม ในสมัยพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เป็นนายกรัฐมนตรี

การชุมนุมของสมาชิกคนจนทั้งสามครั้ง ที่ปรึกษาสมาชิกคนจนได้เรียกร้องขอให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาคือปัญหาของสมาชิกคนจนสรุปได้ ปัญหาระยะสั้น และปัญหาระยะยาว ดังนี้

2.1 ปัญหาระยะสั้น เป็นการเรียกร้องขอให้แก้ไขปัญหาคือความเดือดร้อนเฉพาะหน้าให้แก่ราษฎรที่ร้องเรียนว่าได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำและหรือการพัฒนาของรัฐ ข้อเรียกร้องลักษณะดังกล่าว แบ่งเป็น 6 กลุ่มปัญหาหลัก คือ

2.1.1. ปัญหาป่าไม้และที่ดิน

ปัญหากลุ่มนี้แบ่งลักษณะข้อเรียกร้องได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

(1) ข้อเรียกร้องเกี่ยวกับการโต้แย้งสิทธิในที่ดินระหว่างรัฐกับประชาชนเป็นข้อเรียกร้องอันเนื่องจากรัฐอ้างสิทธิในที่ดินที่ราษฎรอยู่อาศัยและทำกิน โดยการอ้างสิทธิในที่ดินตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายที่ดิน พระราชบัญญัติป่า

สงวนแห่งชาติ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ และมติคณะรัฐมนตรี การอ้างสิทธิ์ดังกล่าวได้กล่าวหาประชาชนเป็นผู้บุกรุกในขณะที่ประชาชนก็อ้างว่าได้เข้าไปอยู่อาศัยและทำกินในที่ดินก่อนการประกาศหวงห้ามของทางราชการ ประชาชนไม่ได้บุกรุกรัฐ จึงเรียกร้องขอให้รัฐรับรองสิทธิในที่ดินโดยการออกเอกสารสิทธิในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ส.ป.ก. 4-01 น.ส. 3 หรือ โฉนด และขอเป็นผู้มีส่วนร่วมในการกำหนดหลักเกณฑ์การพิสูจน์สิทธิ และมีส่วนร่วมในการพิสูจน์สิทธิด้วย

(2) ข้อเรียกร้องที่เป็นผลกระทบจากโครงการของรัฐ เช่น โครงการ คจก. และโครงการปลูกสวนป่าที่ทำให้ราษฎรต้องสูญเสียพื้นที่ทำกิน จึงเรียกร้องขอให้ยกเลิกโครงการปลูกสวนป่า แล้วคืนพื้นที่และปรับปรุงพื้นที่ให้แก่ประชาชน สำหรับราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ คจก. ขอให้จ่ายค่าชดเชยให้โดยเร็ว

(3) ข้อเรียกร้องเนื่องจากได้มีหน่วยงานของรัฐออกเอกสารสิทธิในที่ดินของรัฐ และที่สาธารณะของชุมชนให้แก่เอกชนโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย จึงขอให้ตรวจสอบและเพิกถอนเอกสารสิทธิดังกล่าว

2.1.2. ปัญหาเรื่องเงื่อนไข

ข้อเรียกร้องเรื่องเงื่อนไขเกี่ยวข้องกับเงื่อนไข 2 ประเภท คือเงื่อนไขก่อสร้างเสร็จแล้ว และเงื่อนไขยังไม่ได้ดำเนินการก่อสร้าง

(1) ข้อเรียกร้องเกี่ยวกับเงื่อนไขก่อสร้างเสร็จแล้วเป็นเรื่องขอให้จ่ายค่าชดเชย ค่าทดแทน และค่าเสียโอกาสให้แก่ราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเงื่อนไข ซึ่งสรุปการเรียกร้องได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

- เรียกร้องขอค่าชดเชย ค่าทดแทนสำหรับผู้ที่ยังไม่เคยได้รับการค่าชดเชย เนื่องจากตกสำรวจ
- เรียกร้องค่าชดเชยเพิ่มเติมสำหรับผู้ที่เคยได้รับเงินค่าชดเชยไปแล้วแต่ได้รับเงินไม่เต็มจำนวนพื้นที่ที่ครอบครอง เช่น มีพื้นที่ครอบครอง 20 ไร่ แต่ได้รับเงินเพียง 15 ไร่ จึงขอรับเงินเพิ่มในส่วน พื้นที่ที่ยังไม่เคยได้รับเงิน โดยขอรับในอัตราราคาซื้อขายปัจจุบัน
- เรียกร้องค่าชดเชยเพิ่มเติมสำหรับผู้ที่เคยได้รับเงินค่าชดเชยไปแล้ว แต่เห็นว่าได้รับเงินไปในอัตราที่ไม่เป็นธรรม เนื่องจากไม่สามารถนำไปจัดซื้อที่ดินใหม่ได้ จึงขอให้จ่ายค่าชดเชยในอัตราที่เป็นธรรม คือ ราคาซื้อขายในปัจจุบัน

- เรียกร้องค่าสูญเสียโอกาสจากการประกอบอาชีพในระหว่าง การสร้างเขื่อน เช่น กรณีการก่อสร้างเขื่อนปากมูล

(2) สำหรับข้อเรียกร้องปัญหาเกี่ยวกับเขื่อนที่ยังไม่ได้ดำเนินการก่อสร้าง มีข้อเรียกร้องเดียวคือ ขอให้ยุติโครงการ โดยมีเงื่อนไขว่าจะดำเนินการเพื่อให้มีการก่อสร้างเขื่อนก็ขอให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพิจารณาความเหมาะสมของโครงการด้วย

2.1.3 ปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐ

ประกอบด้วย 6 กรณี เป็นโครงการที่มีผลกระทบต่อที่ดินทำกินของประชาชน 4 กรณี และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม 2 กรณี สมัชชาคนจนได้เรียกร้องขอให้ยกเลิกโครงการทั้ง 6 โครงการ ผลของการเรียกร้องคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2540 ให้ยกเลิก 2 โครงการคือโครงการนิคมอุตสาหกรรมคำสมิง และโครงการโรงกำจัดกากสารเคมีเจนโก้ อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง สำหรับอีก 4 โครงการ เนื่องจากเป็นโครงการที่ได้ดำเนินการไประดับหนึ่งแล้วไม่อาจยกเลิกได้ สมัชชาคนจนจึงได้เรียกร้องเป็นค่าชดเชยแทน

2.1.4 ปัญหาชุมชนแออัด

ปัญหาชุมชนแออัดเป็นปัญหาที่เกิดจากชาวชุมชนถูกรัฐและเอกชนไล่รื้อที่อยู่อาศัย จึงขอให้รัฐจัดที่อยู่อาศัยใหม่เพื่อรองรับให้แก่ชาวชุมชนจำนวน 8 แห่ง โดยในการจัดหาพื้นที่รองรับใหม่นี้ ขอให้ชาวชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนา คัดเลือกสถานที่ และกำหนดแปลนที่อยู่อาศัยด้วย

2.1.5 ปัญหากลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อม

สภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมได้ยื่นข้อเรียกร้องเป็น 2 ระดับ คือ ระดับนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาระยะยาว โดยขอให้มีการจัดตั้งสถาบันคุ้มครองสุขภาพอนามัย และความปลอดภัยของผู้ทำงานและกรมอาชีวเวชศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ในระยะสั้นขอให้จัดหาแพทย์เฉพาะทางด้านอาชีวเวชศาสตร์ให้เพียงพอและแก้ไขระบบกองทุนเงินทดแทนของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม เพื่อช่วยเหลือแรงงานที่เจ็บป่วยจากการทำงาน

2.1.6 ข้อเสนอเครือข่ายเกษตรกรกรมทางเลือก

เครือข่ายเกษตรกรกรมทางเลือกได้เสนอข้อเรียกร้องให้มีการปรับปรุงแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ โดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการปรับปรุงแผนดังกล่าวและ

เสนอให้มีโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย โดยให้เกษตรกรเป็นแกนหลักในการบริหารจัดการ และรัฐสนับสนุนงบประมาณ

2.2 ปัญหาระยะยาว เป็นการเรียกร้องให้มีการปรับเปลี่ยนในเชิงนโยบาย แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.2.1 การเรียกร้องเพื่อให้มีการปรับเปลี่ยนทางสังคม เช่น การเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการเมือง พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครอง นโยบายการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรม พระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิในการรับรู้ข้อมูลและข่าวสาร และพระราชบัญญัติสิทธิเกษตรกร

2.2.2 การเรียกร้องเพื่อตอบสนองกรณีการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เช่น การเรียกร้องให้มีพระราชบัญญัติป่าชุมชน พระราชบัญญัติชุมชนแออัด พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พระราชบัญญัติจัดตั้งสถาบันคุ้มครองสุขภาพความปลอดภัยและสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการ และระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพ

3. พื้นที่ปัญหา

ปัญหาข้อเรียกร้องดังกล่าวกระจายอยู่ในพื้นที่ 33 จังหวัด แยกตามภาคต่าง ๆ ได้

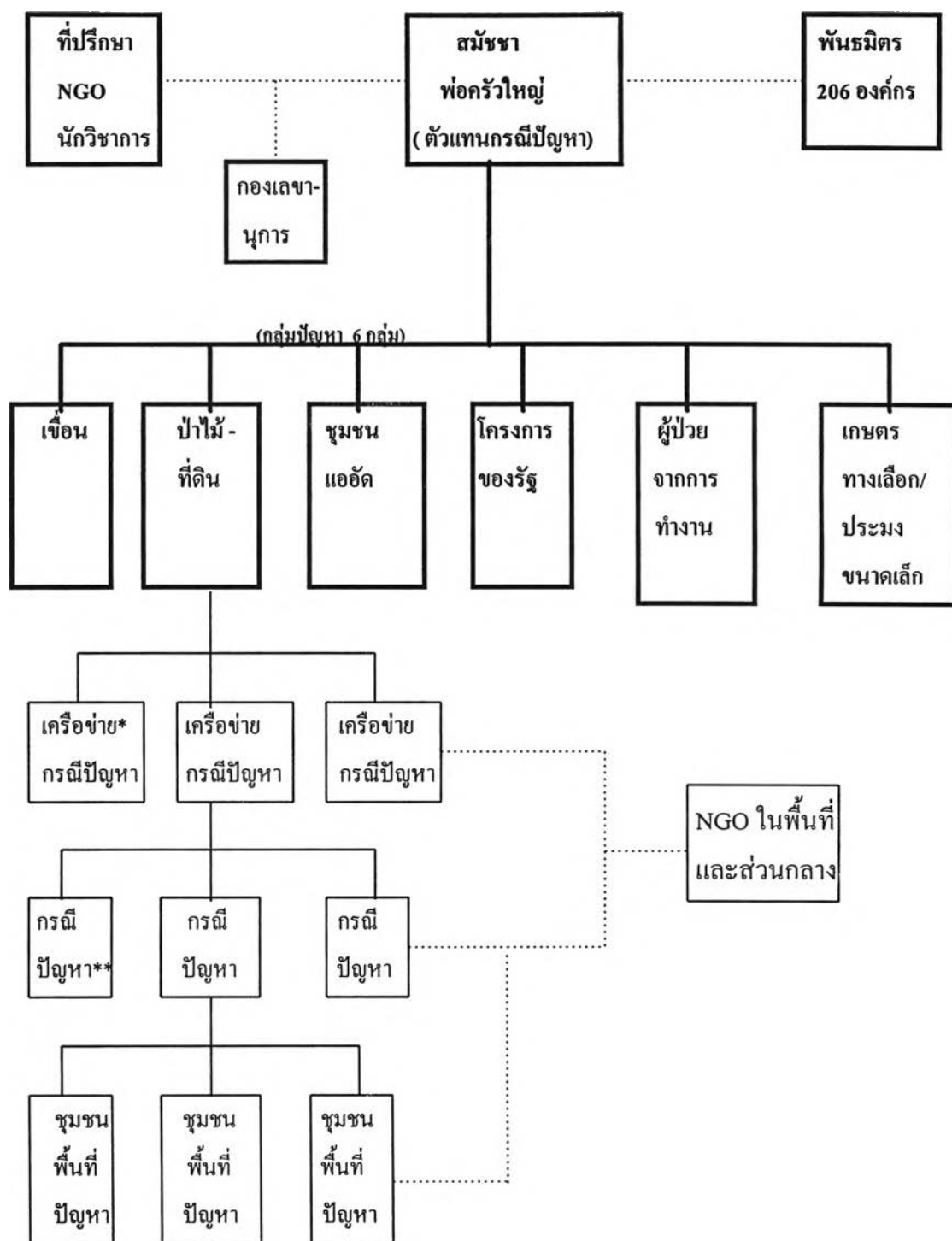
ดังนี้

- ภาคเหนือ 9 จังหวัด คือ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย จังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดตาก จังหวัดพะเยา จังหวัดเพชรบูรณ์ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- ภาคกลาง 3 จังหวัด คือ กรุงเทพมหานคร จังหวัดลพบุรี และ จังหวัดสุพรรณบุรี
- ภาคตะวันออก 3 จังหวัด คือ จังหวัดสระแก้ว จังหวัดฉะเชิงเทรา และ จังหวัดระยอง
- ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 17 จังหวัด คือ จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดนครพนม จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดยโสธร จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดเลย จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสกลนคร จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดหนองคาย จังหวัดหนองบัวลำภู จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดอำนาจเจริญ
- ภาคใต้ 1 จังหวัด คือ จังหวัดยะลา

4. การจัดองค์กร

กองเลขานุการประกอบด้วย เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนในเครือข่าย 4-5 คน ทำหน้าที่เป็นส่วนประสานงาน ทำงานด้านข้อมูลภาพรวมของสมาชิกคนจน รวบรวมเรียบเรียงข้อเรียกร้อง จัดทำเอกสาร ผลิตแผ่นพับในการรณรงค์เผยแพร่ ในช่วงการประชุมจะมีการจัดทีมพี่เลี้ยงองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาเพื่อเป็นส่วนประสานงานการติดตามกระแส ประเด็นข่าว วิเคราะห์ภาพของสมาชิกคนจนในสายตาของสื่อมวลชนและสาธารณชนในช่วงที่มีการชุมนุม และนำเสนอในเวทีที่ประชุมที่ปรึกษาเพื่อผ่านไปสู่การประชุมพ่อครัวใหญ่ และตอบโต้ประเด็นผ่านการจัดทำใบแถลงข่าวในทุก ๆ วันช่วงที่มีการชุมนุมโดยโฆษกสมาชิกคนจนร่วมกับพ่อครัวใหญ่ นอกจากนี้ ยังทำหน้าที่ในการอธิบายต่อสังคมในคำถามสำคัญ เช่น ทำไมต้องมาชุมนุม ปัญหาข้อเรียกร้องเป็นอย่างไร ฯลฯ เสนอแนวคิดในการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน แนวทางการแก้ไขปัญหาในเชิงนโยบาย เช่น แนวคิดเรื่องคนอยู่กับป่า ฯลฯ โดยการเขียนบทความ รายงานผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ แผ่นพับ สิ่งพิมพ์อื่น ๆ ฯลฯ หลังจากการประชุมเป็นศูนย์ประสานงานในการติดตามความคืบหน้าการแก้ไขปัญหาเพื่อเร่งให้รัฐบาล หน่วยงานราชการปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรี โครงสร้างการจัดองค์กรสมาชิกคนจนปรากฏตามแผนภูมิที่ 5

แผนภูมิที่ 5 โครงสร้างสมัชชาคนจน

* เช่น เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ สมัชชาชาวนาชาวไร่อีสาน เครือข่ายเชื่อน ฯลฯ

** เช่น กรณีอุทยานทับทิม คือ อุทยานออบขาน ดอยสุเทพ กรณีเชื่อนปากมูล เชื่อนสิรินธร ฯลฯ

ที่มา : ประภาส ปิ่นตบแต่ง , การเมืองของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย, 2540.

องค์กรและการปฏิบัติงานการแก้ไขปัญหาการชุมนุมเรียกร้องของภาครัฐ

1. องค์กรการแก้ไขปัญหา

ในการบริหารราชการแผ่นดิน รัฐบาลได้กำหนดการดำเนินงานเกี่ยวกับการร้องเรียนร้องทุกข์ไว้เป็นการทั่วไปโดยแบ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบ ดังนี้

1.1 ศูนย์บริการประชาชน (ศบช) สังกัดสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี มีอำนาจหน้าที่

- (1) ดำเนินการเกี่ยวกับการร้องเรียนขอความเป็นธรรมและการขอความช่วยเหลือที่มีผู้ยื่นคำร้องต่อนายกรัฐมนตรี รองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี รวมทั้งปัญหาความเดือดร้อนอื่นของประชาชน
- (2) ให้คำแนะนำเกี่ยวกับกฎหมายและการดำเนินคดีแก่ประชาชนที่มาขอความช่วยเหลือและขอคำแนะนำจากนายกรัฐมนตรี รองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี
- (3) ประสานงานเพื่อแก้ไขปัญหาและอำนวยความสะดวกแก่มวลชนที่มาพบหรือชุมนุมร้องเรียนต่อนายกรัฐมนตรี รองนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี
- (4) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย⁵

2. กระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีหน้าที่ในการแก้ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน จะเป็นผู้ได้รับมอบหมายให้เป็นแกนกลางในการแก้ปัญหาความเดือดร้อนของราษฎร รัฐบาลจึงมีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยความสะดวกเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรขึ้น⁶ ทั้งระดับส่วนกลาง และระดับอำเภอ

⁵ พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ.2539, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 113 ตอนที่ 21 ก. 17 มิถุนายน 2539.

⁶ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 48/2537 ลงวันที่ 12 พฤษภาคม 2537 , คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 27/2539 ลงวันที่ 5 มีนาคม 2539 และคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 63/2540 ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2540.

3. คณะกรรมการที่ตั้งขึ้นตามกฎหมาย หรือระเบียบ เพื่อช่วยเหลือประชาชน
 - 3.1 คณะกรรมการวินิจฉัยร้องทุกข์ ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ.2522
 - 3.2 คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ ตั้งขึ้นตาม พระราชบัญญัติคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ พ.ศ.2518
 - 3.3 คณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ.2522
 - 3.4 คณะกรรมการว่าด้วยการปฏิบัติราชการเพื่อช่วยเหลือประชาชนของหน่วยงานของรัฐ พ.ศ.2532 ตั้งขึ้นตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการปฏิบัติราชการเพื่อช่วยเหลือประชาชนของหน่วยงานของรัฐ พ.ศ. 2532

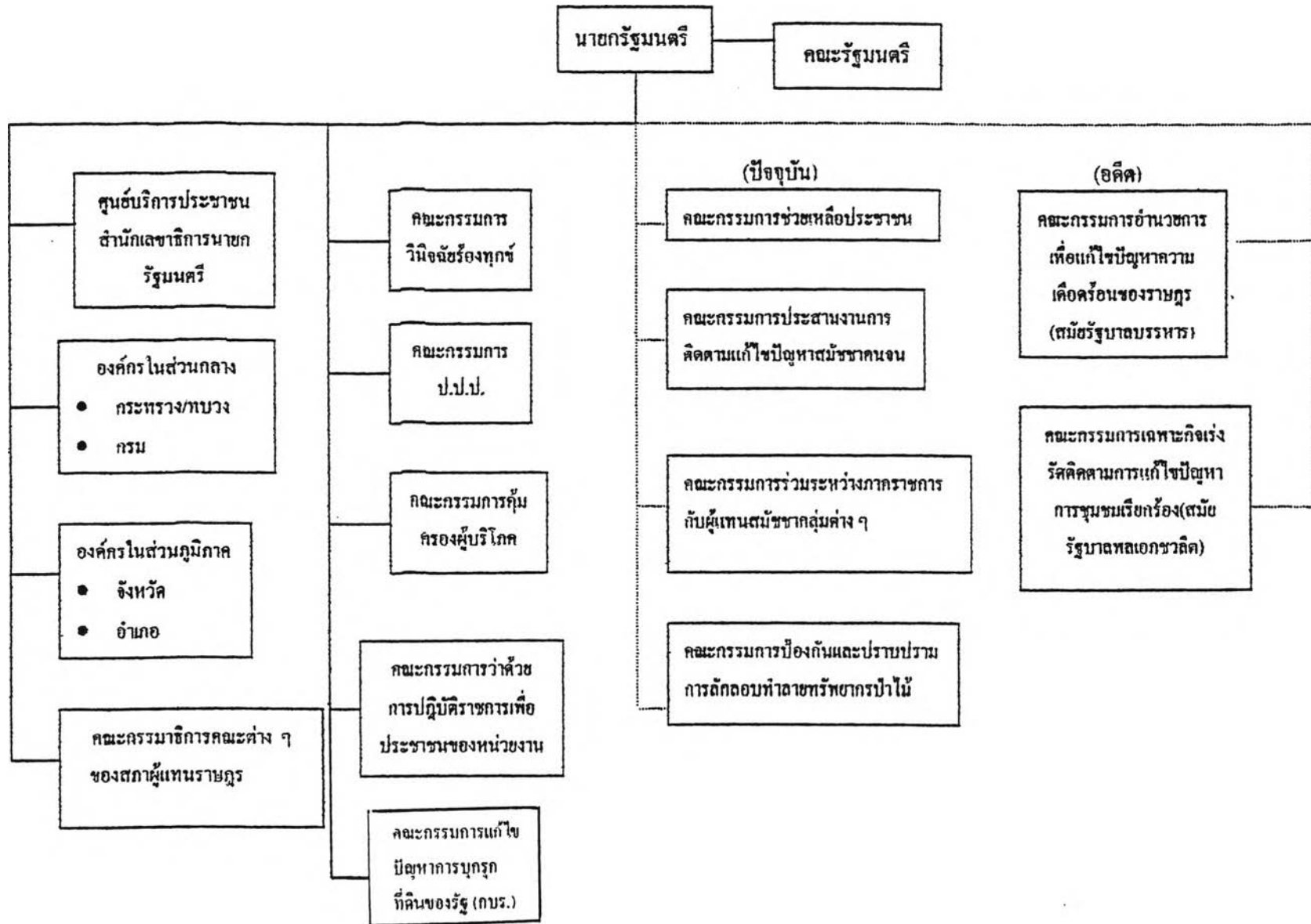
4. องค์กรในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 มีหน้าที่รับเรื่องราวร้องทุกข์ของราษฎรที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานของตน

5. คณะกรรมการที่จัดตั้งขึ้นตามความจำเป็นในการแก้ปัญหาซึ่งใช้อำนาจตามมาตรา 11 แห่งระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ.2534

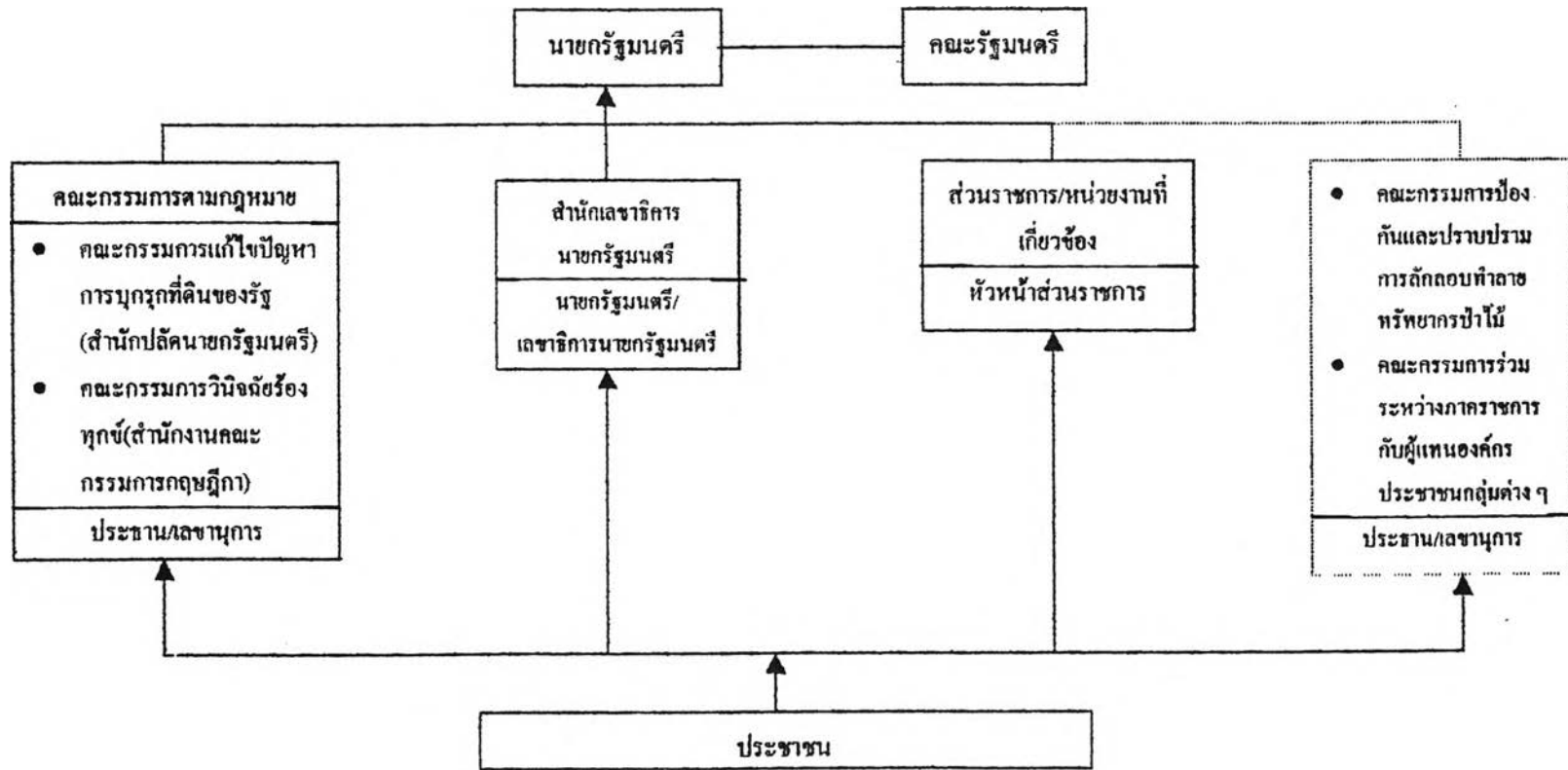
รูปแบบการจัดการองค์ กรของรัฐในการแก้ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน แสดงให้เห็นได้ตามแผนภูมิที่ 6

อย่างไรก็ดี หากจะย่อกรอบ โครงสร้างขององค์กรการแก้ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนเพื่อให้เข้ากับกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ปัญหาสมัชชาคนจนในวิทยานิพนธ์นี้ อาจแสดงให้เห็นได้ดังแผนภูมิที่ 7

แผนภูมิที่ 6 การร้องเรียน/ร้องทุกข์ของประชาชนผ่านองค์กรของรัฐ

แผนภูมิที่ 7 โครงสร้างองค์กรแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน

จากแผนภูมิดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าระบบการแก้ปัญหาของประชาชนต้องอาศัย การประสานงานจากหน่วยงานต่าง ๆ ผ่านทั้งคณะกรรมการตามกฎหมาย หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และคณะกรรมการที่ตั้งขึ้นเฉพาะปัญหาและเฉพาะกรณี ซึ่งแนวทางเหล่านี้ได้ถูกนำมาใช้ในการ แก้ปัญหาเมื่อมีการชุมนุมของสมาชิกคนจนทุกระบบ

2. องค์กรของรัฐในการแก้ไขปัญหาการชุมนุมเรียกร้องขององค์กรประชาชน

ในขณะที่องค์กรภาคประชาชนมีการเคลื่อนไหวและพัฒนากระบวนการชุมนุม เรียกร้องขอความเป็นธรรมจากภาครัฐนั้น ฝ่ายรัฐบาลก็ได้สังเกตเห็นทิศทางและจัดเตรียมองค์กร ไว้แก้ไขเช่นเดียวกัน โดยคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2536 ได้ให้ความเห็นชอบตามที่ นายกรัฐมนตรีเสนอว่า เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2536 นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ปลัดกระทรวงมหาดไทย อธิบดีกรมตำรวจ ผู้อำนวยการสำนักข่าวกรองแห่งชาติ และ รองเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติได้ประชุมปรึกษาหารือเป็นการภายในถึงสถานการณ์ของ บ้านเมือง ซึ่งปัจจุบันราษฎรได้รวมตัวประท้วงเพื่อขอให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนต่าง ๆ อยู่เนือง ๆ เช่น ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน ราคาพืชผลทางเกษตรตกต่ำ ความไม่เป็นธรรมอันเกิดจาก การกระทำของเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งการแก้ไขปัญหาดังกล่าวจะต้องกระทำโดยเตรียมการล่วงหน้า ก่อนที่เหตุการณ์จะเกิดขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่การหาข่าว การป้องกันเพื่อระงับเหตุ และหากเหตุการณ์ ชุมนุมประท้วงได้เกิดขึ้นแล้วก็ควรมีแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหา รวมทั้งความจำเป็นต้องระงับยับยั้ง ในกรณีที่มีการกระทำที่ผิดกฎหมาย หรือก่อให้เกิดความเสียหายต่อบุคคลอื่น จึงเห็นควรกำหนด แนวทางในการปฏิบัติงานดังนี้

2.1 ให้กระทรวงมหาดไทยเป็นแกนกลางในการอำนวยความสะดวก สั่งการ และ ประสานงานในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎร รวมตลอดถึงการป้องกันความเสียหาย ทั้งชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สินที่เกิดแก่ประชาชนโดยทั่วไป และการคุ้มครองความสะดวกของ ประชาชนซึ่งจะใช้ที่สาธารณะ เช่น ถนน และทรัพย์สินของทางราชการ

2.2 ให้กระทรวงต่าง ๆ รวมทั้งหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความ เดือดร้อนของราษฎร หรือเกี่ยวข้องกับข้อพิพาทให้ความร่วมมือเข้าร่วมปฏิบัติงาน แก้ไขปัญหา ทันที และให้ข้อมูลข้อเท็จจริงต่าง ๆ โดยให้ปลัดกระทรวงของกระทรวงนั้น ประสานการดำเนินงาน ไปยังปลัดกระทรวงมหาดไทย หรือผู้ว่าราชการจังหวัดในจังหวัดที่มีเหตุการณ์ดังกล่าวโดยตรง และให้ถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของปลัดกระทรวงนั้น ๆ ที่จะดำเนินการอย่างต่อ เนื่องจนเสร็จภารกิจ

2.3 ให้กระทรวงมหาดไทยรับไปพิจารณาดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการ อำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎร โดยมีปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน กรรมการ และแต่งตั้งคณะกรรมการในระดับจังหวัดโดยผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานกรรมการ

และผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมเป็นกรรมการ และอาจเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ หรือผู้ใดเข้าร่วมเป็นกรรมการด้วยได้ โดยให้มีอำนาจและหน้าที่ที่จะปฏิบัติภารกิจตามข้อ 2.1

2.4 ให้นำหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ถูกร้องขอเข้าร่วมดำเนินการในการแก้ไขปัญหาซึ่งงบประมาณ บุคลากร เครื่องมือ ยานพาหนะ และทรัพย์สินของทางราชการ เพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรได้⁷ ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยก็ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎร⁸ ตามนัยแห่งมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวในเวลาต่อมา และวิธีปฏิบัติเช่นนี้ได้ถือเป็นแนวปฏิบัติของรัฐบาลในระยะต่อมาเช่นกัน

ในทางปฏิบัติ เมื่อมีการชุมนุมเรียกร้องของราษฎร ให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาเช่นกรณี การชุมนุมเรียกร้องของจังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดภาคอีสาน อีก 13 จังหวัด ระหว่างวันที่ 20 - 27 ตุลาคม 2536 มีการเจรจาและตกลงกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เสนอคณะรัฐมนตรีว่า

- (1) ปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าวข้างต้น 9 กรณีปัญหาของเกษตรกรอีสาน เป็นปัญหาที่มีหน่วยงานของรัฐหรือคณะกรรมการรับผิดชอบตามกฎหมายและนโยบายดำเนินการอยู่แล้ว
- (2) ข้อเสนอของกลุ่มผู้เรียกร้องดังกล่าวเป็นการแสดงเจตนาที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาแก้ไขปัญหาที่เกษตรกรประสบอยู่ โดยเฉพาะในระดับพื้นที่
- (3) การเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาตามข้อ (2) นั้น ไม่น่าจะมีผลกระทบต่อการทำงานของหน่วยงานของรัฐ หรือคณะกรรมการที่ปฏิบัติงานอยู่แล้วตามข้อ (1) แต่น่าจะมีส่วนช่วยสนับสนุนการปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ จะมีส่วนช่วยให้เกิดความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดี ระหว่างภาครัฐและเกษตรกร

⁷ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ นร 0202/ว 43 ลงวันที่ 19 มีนาคม 2536 เรื่อง การแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎร.

⁸ คำสั่งกระทรวงมหาดไทย ที่ 194/2536 ลงวันที่ 19 มีนาคม 2536 เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎร.

อนึ่ง เนื่องจากปัญหาทั้ง 9 ข้อดังกล่าว เป็นปัญหาที่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานของรัฐหลายหน่วยงาน จึงเห็นสมควรที่จะมีการจัดตั้งคณะกรรมการประสานงานภาครัฐจากหน่วยงาน 5 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ สำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงการคลัง และกระทรวงพาณิชย์ เพื่อที่จะให้การแก้ไขปัญหาดังกล่าว เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและรวดเร็วต่อสถานการณ์⁹ ซึ่งคณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2536 มอบหมายให้ คณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรรับไปดำเนินการ โดยประสานงานกับส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการรับฟังปัญหา และปรับปรุงแนวทางการแก้ไขปัญหาให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี การทำงานของคณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรมีองค์ประกอบ ที่เป็นฝ่ายราชการทั้งหมดจึงมีผลทำให้ฝ่ายเกษตรกรไม่พอใจและยังคงมุ่งมั่นที่จะให้ทางราชการตั้งคณะกรรมการและกำหนดระบบการแก้ปัญหาในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับชาติ เป็นพหุภาคี และเกษตรกรมีส่วนร่วมเช่นเดิม โดยมีกรรมการระดับชาติ 9 คน จากตัวแทนภาครัฐ 3 คน ตัวแทนเกษตรกร 3 คน นักวิชาการฝ่ายเกษตร 2 คน และนักวิชาการฝ่ายรัฐบาล 1 คน ส่วนระดับอำเภอ และระดับจังหวัด ก็มี 9 คน โดยมีองค์ประกอบ 4 ฝ่าย เช่นเดียวกัน¹⁰ การดำเนินงานของคณะกรรมการอำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของเกษตรกรจึงเป็นการทำงานฝ่ายเดียวมาตลอด จนถึงสิ้นสุดรัฐบาลของนายชวน หลีกภัย

เมื่อนายบรรหาร ศิลปอาชา เป็นนายกรัฐมนตรีการดำเนินงานในระยะต้นก็เป็นแนวเดียวกับรัฐบาลเดิม คือ คณะกรรมการร่วมระหว่างภาคราชการกับผู้แทนเกษตรกรนั้น เป็นการแต่งตั้งโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ส่วนปัญหาการกำกับงานในภาพรวมนั้น ได้มีการแต่งตั้งกรรมการจากผู้แทนฝ่ายราชการทั้งหมด¹¹ จึงเป็นการทำงานในระบบผสม ทั้งระบบกรรมการจากภาคราชการทั้งหมด และกรรมการจากระบบคณะกรรมการร่วม ความคืบหน้าในเชิงการจัดการในสมัยนี้ ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นนำไปสู่ระบบคณะกรรมการร่วมทั้งชุดในรัฐบาลสมัยพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ในระยะต่อมา

⁹ หนังสือกระทรวงพาณิชย์ ที่ พณ 0100/3015 ลงวันที่ 28 ตุลาคม 2536 เรื่อง การแก้ไขปัญหาข้อร้องเรียนของเกษตรกรในภาคอีสาน.

¹⁰ บันทึกข้อตกลงผลการเจรจา ระหว่างตัวแทนเกษตรกรกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และผู้แทนของส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ลงวันที่ 27 ตุลาคม 2536 .

¹¹ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 27/2539 ลงวันที่ 5 มีนาคม 2539 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อเร่งรัดติดตามการดำเนินการแก้ไขปัญหาตามข้อเรียกร้องของกลุ่มเกษตรกร.

สำหรับการประสานงานในภาคการนั้น ได้มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในแต่ละกลุ่มปัญหา ดังนี้

- เครื่องข่ายปัญหาป่าไม้ ประกอบด้วย กรมป่าไม้ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ กรมที่ดิน และกรมการปกครอง
- เครื่องข่ายปัญหาที่ดิน ประกอบด้วย กรมที่ดิน กรมราชทัณฑ์ กรมแผนที่ทหาร กรมธนารักษ์ กรมการปกครอง สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และกรมป่าไม้
- เครื่องข่ายปัญหาเขื่อน ประกอบด้วย กรมชลประทาน สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กรมพัฒนาที่ดิน กรมประชาสัมพันธ์ กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย
- เครื่องข่ายปัญหาชุมชนแออัด ประกอบด้วย การเคหะแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร และกรมการปกครอง
- เครื่องข่ายปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐ ประกอบด้วย สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย จังหวัดที่เกี่ยวข้อง กรมที่ดิน กรมป่าไม้ และกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม
- เครื่องข่ายปัญหาผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย กรมการแพทย์ และกรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน
- เครื่องข่ายปัญหาเกษตรกรรมทางเลือก ประกอบด้วย สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมส่งเสริมการเกษตร และกรมวิชาการเกษตร

3. วิธีการดำเนินงาน

วิธีการแก้ไขปัญหาใช้วิธีการแบบสันติวิธีด้วยการจัดให้มีการเจรจาสองฝ่ายในแต่ละกลุ่มปัญหาระหว่างภาคการกับประชาชน ในภาคการนำโดยรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องและข้าราชการระดับสูง ส่วนภาคประชาชนนำโดยที่ปรึกษาสมัชชาคนจนและประชาชนเจ้าของปัญหา และในการเจรจาได้เปิดโอกาสให้ประชาชนผู้เดือดร้อนเข้าฟังการเจรจาเป็นจำนวนที่มากกว่าข้าราชการประจำ จึงทำให้เกิดการกดดันการเจรจาและการตัดสินใจในทางอ้อม

เมื่อการเจรจาได้ข้อยุติเป็นข้อตกลงแล้ว รัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องจะนำผลการเจรจาเสนอขอความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี ซึ่งในสมัยรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา รองนายกรัฐมนตรี (นายมนตรี พงษ์พานิช) ในฐานะประธานคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อเร่งรัดติดตาม

การดำเนินการแก้ไขปัญหามาข้อเรียกร้องของกลุ่มเกษตรกรเป็นผู้นำเสนอเรื่องต่อคณะรัฐมนตรี แต่ในสมัยรัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ประธานการเจรจาแต่ละกลุ่มปัญหาเป็นผู้นำเสนอเรื่องต่อคณะรัฐมนตรี

หลังจากนั้น สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีจะแจ้งมติคณะรัฐมนตรีให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทราบและดำเนินการต่อไป

การประชุมครั้งแรก : วันที่ 25 มีนาคม - 23 เมษายน 2539

มีผู้ร่วมชุมนุมประมาณ 7,000 คน จาก 19 จังหวัด และได้นำเสนอปัญหา รวม 67 กรณีปัญหา แบ่งเป็นปัญหารายกรณี 61 กรณี และข้อเสนอในเชิงนโยบาย 1 กรณี (6 ประเด็น) คือ¹²

1. กลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน 14 กรณี
2. กลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน 33 กรณี
 - 2.1 สวนป่ายุคาลิปตัสที่ปลูกโดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ 2 กรณี
 - 2.2 สวนป่าที่ปลูกตามโครงการพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ 1 กรณี
 - 2.3 สวนป่ายุคาลิปตัสในส่วนของกรมป่าไม้ 3 กรณี
 - 2.4 การประกาศเขตอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี 3 กรณี
 - 2.5 ป่าสงวนแห่งชาติ 7 กรณี
 - 2.6 อุทยานแห่งชาติ 11 กรณี
 - 2.7 ที่สาธารณประโยชน์ 4 กรณี
 - 2.8 เอกสารสิทธิ 2 กรณี
3. กลุ่มปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐ (6 กรณี) และปัญหาชุมชนแออัด (7 กรณี) รวม 13 กรณี
4. ข้อเรียกร้องสภาพเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย 1 กรณี
5. ข้อเสนอเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายและกฎหมาย 1 กรณี (6 ประเด็น) คือ
 - 5.1 พระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิในการรับรู้ข้อมูลและข่าวสาร
 - 5.2 ศาลปกครอง
 - 5.3 การรับรองสิทธิชุมชน

¹² หนังสือสมัชชาคนจน ที่ พิเศษ/2539 ลงวันที่ 2 เมษายน 2539 เรื่อง ข้อเรียกร้องของสมัชชาคนจน

5.4 พระราชบัญญัติป่าชุมชน

5.5 พระราชบัญญัติชุมชนแออัด

5.6 การปฏิรูปการเมือง

การประชุมครั้งนี้เป็นการชุมนุมครั้งแรกของสมาชิกคนจน และเป็นการชุมนุมของประชาชนจำนวนมากครั้งแรกที่หน้าทำเนียบรัฐบาลที่ใช้เวลายาวนานถึง 28 วัน และเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกคนจนดังกล่าว รัฐบาลได้ดำเนินการตามโครงสร้างการเจรจาแก้ไขปัญหา ในแผนภูมิที่ 8

จากแผนภูมิดังกล่าวสามารถจัดแบ่งขั้นตอนการแก้ไขปัญหาออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

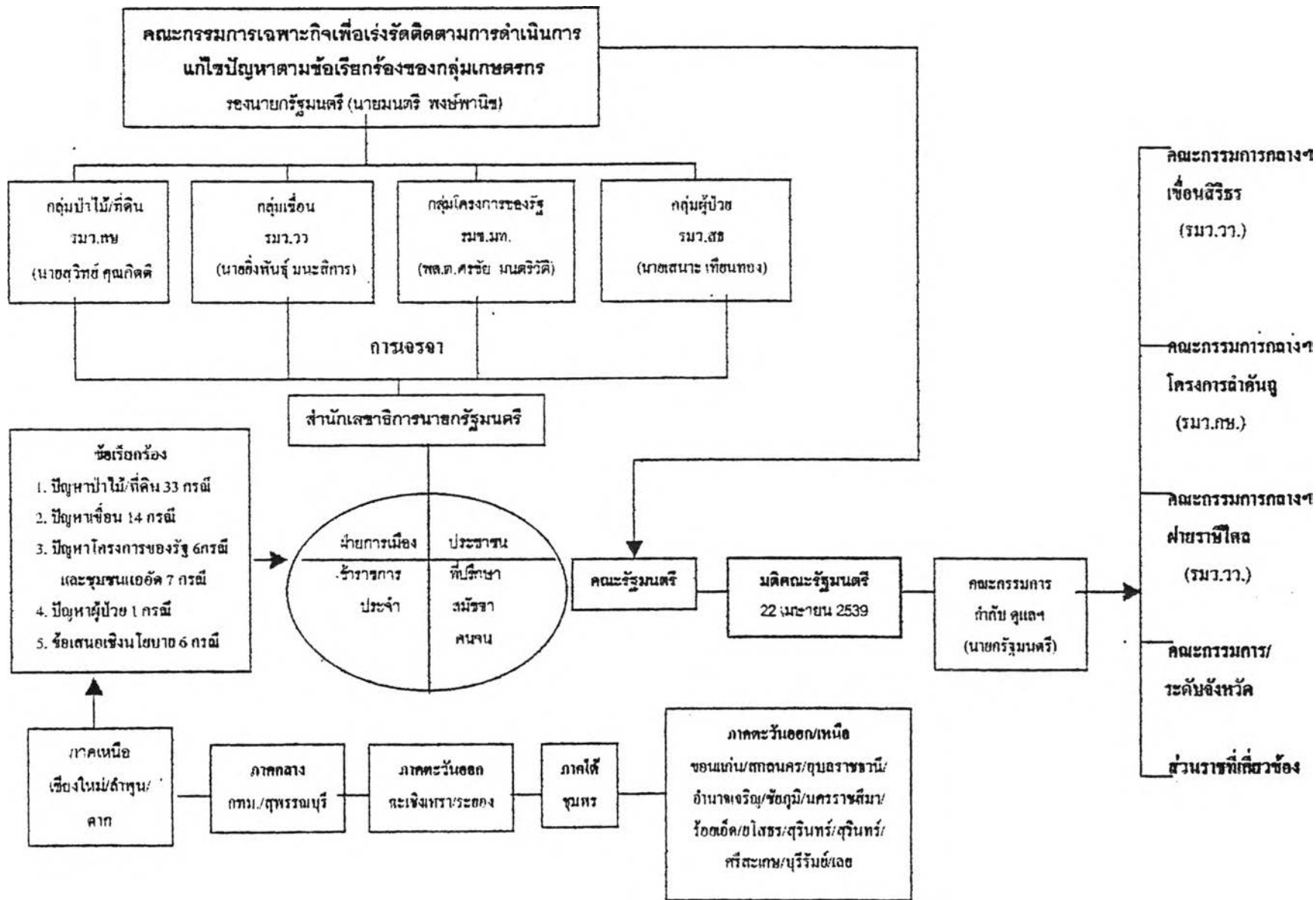
1. การจัดองค์กรการแก้ไขปัญหา

ก่อนมีการชุมนุม รัฐบาลได้เตรียมองค์กรการแก้ไขปัญหาโดยได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อเร่งรัด ติดตามการดำเนินการแก้ไขปัญหาตามข้อเรียกร้องของกลุ่มเกษตรกร¹³ โดยมีรองนายกรัฐมนตรี (นายมนตรี พงษ์พานิช) เป็นประธานกรรมการ และเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เป็นกรรมการและเลขานุการ ซึ่งในขณะนั้นได้มอบให้ รองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีฝ่ายการเมือง (นายธีระวัฒน์ ศิริวันสาธต์) เป็นกรรมการและเลขานุการแทน และให้กองบริการประชาชน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ช่วยงานฝ่ายเลขานุการของคณะกรรมการ

คณะกรรมการดังกล่าวมีอำนาจหน้าที่เร่งรัด ติดตาม หรือดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญหาข้อเรียกร้องของกลุ่มเกษตรกร โดยได้มีการประชุมคณะกรรมการ 2 ครั้ง ครั้งแรกเป็นการประชุมก่อนมีการชุมนุม และครั้งที่สอง เป็นการประชุมเพื่อเตรียมการเมื่อมีการชุมนุมของกลุ่มสมาชิกคนจนแล้ว ผลของการประชุมในครั้งนี้ ได้มอบหมายให้ รัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความเดือดร้อนในแต่ละเรื่องเป็นประธานการเจรจาเพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่งได้แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

¹³ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 27/2539 ลงวันที่ 5 มีนาคม 2541 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อเร่งรัด ติดตามการดำเนินการแก้ไขปัญหาตามข้อเรียกร้องของเกษตรกร

แผนภูมิที่ 8 โครงสร้างการเจรจาแก้ไขปัญหามลพิษภัยอันตรายจากมลพิษทางอากาศ

- กลุ่มที่ 1 ปัญหาป่าไม้และที่ดิน มอบให้ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร
และสหกรณ์ (นายสุวิทย์ คุณกิตติ) เป็นประธาน
- กลุ่มที่ 2 ปัญหาเรื่องเชื้อ อนุมัติให้ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์
เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม (นายยิ่งพันธ์ มนะสิการ) เป็นประธาน
- กลุ่มที่ 3 ปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐและปัญหาชุมชนแออัด มอบให้ รัฐมนตรี
ช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย (พลตรี ศรชัย มนต์วิวัฒน์) เป็นประธาน
- กลุ่มที่ 4 ปัญหาของสภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อมแห่ง
ประเทศไทย มอบให้ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข
(นายเสนาะ เทียนทอง) เป็นประธาน

2. การเจรจา

ให้มีการเจรจาแบบทวิภาคีเพื่อหาข้อยุติร่วมกัน ระหว่างนักการเมือง กับตัว
แทนราษฎรซึ่งเป็นเจ้าของปัญหา โดยมีข้าราชการประจำ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการระดับสูงเป็น
ผู้ให้ข้อมูลและข้อเท็จจริง ประกอบการตัดสินใจแก่นักการเมือง และที่ปรึกษาสามัญชนจนเป็นที่
เลียงให้แก่ราษฎร ในการเจรจาแต่ละครั้งจะอนุญาตให้ตัวแทนราษฎร และราษฎรที่เดือดร้อนเข้า
ร่วมรับฟังด้วยครั้งละไม่ต่ำกว่า 50 คน

การเจรจาเช่นนี้ มีข้อจำกัดเรื่องเวลา และข้อมูลประกอบการตัดสินใจของ
รัฐบาล เนื่องจากปัญหาที่ราษฎรนำเสนอส่วนใหญ่เป็นปัญหาและรายละเอียดข้อเท็จจริงในพื้นที่
ที่ฝ่ายข้าราชการส่วนกลางไม่ทราบปัญหาและข้อเท็จจริง และหลายปัญหาที่มีความเกี่ยวพันถึงบุ
คคลอื่นที่ไม่ได้มาชุมนุมด้วย ทำให้การตัดสินใจเพื่อหาข้อยุติร่วมกันนี้ จึงจำเป็นต้องพิจารณาอย่าง
รอบคอบ แต่ในการเจรจาที่ผ่านมารอนุญาติให้ตัวแทนราษฎรจำนวนมากเข้าร่วมการเจรจาด้วย
ทำให้เกิดการกดดันการตัดสินใจโดยทางอ้อม ข้อตกลงส่วนใหญ่จึงเป็นไปตามที่ฝ่ายราษฎรเสนอ

3. ผลการเจรจา

เมื่อได้ผลการเจรจาเป็นที่ยุติแล้ว ประธานการเจรจาในแต่ละกลุ่มปัญหาจะนำ
ผลการเจรจาเสนอต่อ รองนายกรัฐมนตรี (นายมนตรี พงษ์พานิช) ในฐานะประธานคณะกรรมการ
เฉพาะกิจเพื่อเร่งรัดติดตามผลการดำเนินการแก้ไขปัญหาตามข้อเรียกร้องของกลุ่มเกษตรกร เพื่อนำ
เสนอคณะรัฐมนตรีรับรองผลการเจรจาและให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องถือปฏิบัติต่อไป

ในการนี้ คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 22 เมษายน 2539¹⁴ เห็นชอบผลการเจรจากับสมาคมนักข่าวและองค์กรต่าง ๆ ตามที่ รองนายกรัฐมนตรี (นายมนตรี พงษ์พานิช) ประธานคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อเร่งรัดติดตามผลการดำเนินการแก้ไขปัญหาตามข้อเรียกร้องของกลุ่มเกษตรกร เสนอ ทั้ง 4 กลุ่ม โดยสรุปดังนี้

กลุ่มที่ 1 ปัญหาป่าไม้และที่ดิน

ปัญหากรณีป่าไม้และที่ดิน เป็นปัญหาที่ราษฎรอ้างสิทธิในพื้นที่ต่างๆ ได้แก่ที่ราชพัสดุ ที่ดินการรถไฟแห่งประเทศไทย ที่สาธารณประโยชน์ ป่าอนุรักษ์ สวนป่าอุทยานปัดสอุทยานแห่งชาติ และป่าสงวนแห่งชาติ

คณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบผลการเจรจาที่สามารถตกลงในแนวทางแก้ไขปัญหาได้ทั้งหมด โดยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือคณะทำงานได้สำรวจ ตรวจสอบ พิสูจน์สิทธิให้แล้วเสร็จตามกำหนดเวลา โดยถือหลักว่าให้พิสูจน์สิทธิโดยวิธีภาพถ่ายทางอากาศ หรือตั้งคณะกรรมการดำเนินการ ในกรณีที่ราษฎรมีสิทธิก็ให้ออกเอกสารสิทธิให้ตามประมวลกฎหมายที่ดิน ในกรณีที่ราษฎรไม่มีสิทธิ ก็ให้ดำเนินการให้ราษฎรได้เช่า หรือดำเนินการตามกฎหมายปฏิรูปที่ดินต่อไป และให้มีการติดตามผลการดำเนินงานด้วย

ผลการเจรจาของกลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดินที่คณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบมีทั้งสิ้น 31 กรณี 12 จังหวัด (นครราชสีมา บุรีรัมย์ อุบลราชธานี สกลนคร ชัยภูมิ โยธาธร อำนาจเจริญ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด ตาก ฉะเชิงเทรา และศรีสะเกษ) สำระสำคัญส่วนใหญ่ตกลงให้แต่งตั้งคณะทำงาน หรือให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องร่วมกับตัวแทนชาวบ้าน ทำการสำรวจหรือพิสูจน์สิทธิตามระยะเวลาที่กำหนด แล้วให้ดำเนินการตามขั้นตอนของกฎหมายต่อไป ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการกำหนดขั้นตอนและวิธีการทำงานโดยละเอียด เช่น ให้แต่งตั้งคณะทำงานภายใน 7 วัน ให้ทำการสำรวจหรือพิสูจน์สิทธิตามวิธีที่ตกลงกัน ภายใน 1 เดือน ให้กรมป่าไม้ส่งมอบพื้นที่ให้ ส.ป.ก. ทันที และให้มีการออกเอกสารสิทธิ ภายใน 3 - 6 เดือน เป็นต้น

¹⁴ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0215/5414 ลงวันที่ 25 เมษายน 2539 เรื่องรายงานผลการเจรจากับตัวแทนสมาคมนักข่าว 4 กลุ่ม .

กลุ่มที่ 2 ปัญหาเกี่ยวกับการสร้างเขื่อน

ปัญหาเรื่องเขื่อนเป็นปัญหาที่ราษฎรเรียกร้องขอค่าชดเชยเนื่องจากได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อน ซึ่งรวมไปถึงการก่อสร้างเขื่อนขนาดเล็กที่ทางราชการไม่มีระเบียบให้อำนาจค่าชดเชยได้ และเรียกร้องไม่ให้มีการก่อสร้างเขื่อนสำหรับเขื่อนที่ยังไม่ได้ดำเนินการก่อสร้าง

คณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบเป็นหลักการการแก้ไขปัญหา 13 กรณี (เขื่อนที่ก่อสร้างแล้ว 9 กรณี และเขื่อนที่ยังไม่ได้ดำเนินการก่อสร้าง 4 กรณี) สารະสำคัญสรุปได้ว่า

1. สำหรับเขื่อนที่ก่อสร้างแล้ว เห็นชอบให้อำนาจค่าชดเชยให้กับราษฎรที่ตรวจสอบแล้วว่าได้รับความเดือดร้อนจริง และให้อำนาจให้ผู้ครอบครองที่ดินทุกประเภท ทั้งที่มีเอกสารสิทธิ์ และไม่มีเอกสารสิทธิ์ โดยให้นำมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2532 มาอนุโลมใช้ ทั้งนี้ ในการตรวจสอบให้แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบระดับจังหวัดโดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน และมีตัวแทนราษฎรเข้าร่วมเป็นกรรมการจำนวนครึ่งหนึ่ง สำหรับเขื่อนที่มีปัญหาให้แต่งตั้งคณะกรรมการกลางโดยมีรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องเป็นประธานกรรมการ นอกจากนี้ ยังได้ให้ความเห็นชอบในหลักการให้มีเงินช่วยเหลือการพัฒนาอาชีพเกษตรกรด้วย
2. สำหรับเขื่อนที่ยังไม่ได้ดำเนินการก่อสร้าง ให้ชะลอการก่อสร้างไว้ก่อน และให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องศึกษาเหตุผล ความจำเป็น ผลดี ผลเสียด้านต่าง ๆ ของการสร้างเขื่อนแล้วเปิดเผยข้อเท็จจริงให้ราษฎรทราบ ในกรณีจำเป็นก็จัดให้มีการประชาพิจารณ์ด้วย

กลุ่มที่ 3 ปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐและปัญหาชุมชนแออัด

1. ปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐ เป็นปัญหาที่รัฐเข้าไปดำเนินการโครงการแล้วทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนเกี่ยวกับที่ดินทำกินและสิ่งแวดล้อม คณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบการแก้ไขปัญหา 5 กรณี สารະสำคัญคือให้ผู้ว่าราชการจังหวัดที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามผลการเจรจาเนื่องจากการดำเนินงานในระดับจังหวัด
2. ปัญหาชุมชนแออัด เป็นปัญหาที่ราษฎรขอให้จัดพื้นที่รองรับและขอความช่วยเหลือเรื่องค่าเรือถอน และค่าขนย้าย เนื่องจากถูกรัฐและเอกชนไล่รื้อ คณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบแนวทางการแก้ไขปัญหา 7 กรณี สารະสำคัญคือให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องรับไปพิจารณาดำเนินการ

กลุ่มที่ 4 ปัญหาของสภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อม แห่งประเทศไทย

เป็นปัญหาที่เรียกร้องขอความช่วยเหลือให้แก่แรงงานที่ประสบอันตราย ความเจ็บป่วย พิกัดจากการทำงานและสารพิษสิ่งแวดล้อมในการทำงาน คณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบตามผลการเจรจา สาระสำคัญให้กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคมเร่งดำเนินการเกี่ยวกับการแก้ไขระเบียบกองทุนเงินทดแทน และการจัดตั้งสถาบันคุ้มครองสุขภาพอนามัยและความปลอดภัยของพนักงาน และให้กระทรวงสาธารณสุขเร่งดำเนินการเกี่ยวกับการสอบขึ้นทะเบียนแพทย์เฉพาะทางด้านอาชีวเวชศาสตร์ การเบิกจ่ายเงินที่ตกค้างและการจัดตั้งกรมอาชีวเวชศาสตร์ และสิ่งแวดล้อม

4. การติดตามงาน

หลังจากได้ข้อตกลงเป็นบันทึกการเจรจาและมีมติคณะรัฐมนตรีเห็นชอบผลการเจรจาดังกล่าวแล้ว กลุ่มสมัชชาคนจนได้สลายการชุมนุมไปเมื่อวันที่ 23 เมษายน 2539 และรัฐบาลได้มีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อเป็นกลไกในการติดตามงาน โดยมีตัวแทนฝ่ายราษฎรเข้าร่วมเป็นกรรมการด้วยกึ่งหนึ่ง ดังนี้

4.1 คณะกรรมการกำกับ ดูแล และติดตามการดำเนินการตามผลการเจรจาและมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2539¹⁵

ทำหน้าที่กำกับ และเร่งรัด ติดตามผลการดำเนินการของหน่วยงาน คณะกรรมการ หรือคณะทำงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปตามผลการเจรจาและมติคณะรัฐมนตรี

คณะกรรมการดังกล่าว มีรองนายกรัฐมนตรี (นายมนตรี พงษ์พานิช) เป็นประธาน และรองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีฝ่ายการเมือง (นายธีระวัฒน์ ศิริวันสาณฑ์) เป็นกรรมการและเลขานุการ

¹⁵ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 62/2539 ลงวันที่ 14 พฤษภาคม 2539 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการกำกับ ดูแล และติดตามการดำเนินการตามผลการเจรจาและมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2539.

4.2 คณะกรรมการกลางเพื่อช่วยเหลือราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากการ สร้างเขื่อนสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี¹⁶

ทำหน้าที่กำกับ และเร่งรัดติดตามรวมทั้งตรวจสอบผลการดำเนินการของคณะกรรมการระดับจังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 22 เมษายน 2539 เฉพาะกรณีที่เกี่ยวข้องกับเขื่อนสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี รวมทั้งพิจารณากำหนดหลักเกณฑ์การช่วยเหลือภายในกรอบมติคณะรัฐมนตรี

คณะกรรมการดังกล่าวมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม เป็นประธาน และผู้แทนการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เป็นกรรมการและเลขานุการ

4.3 คณะกรรมการกลางเพื่อช่วยเหลือราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ ลำคันฉู จังหวัดชัยภูมิ¹⁷

ทำหน้าที่กำกับ และเร่งรัดติดตามการตรวจสอบผลการดำเนินการของคณะกรรมการระดับจังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเฉพาะกรณีเกี่ยวกับโครงการลำคันฉู จังหวัดชัยภูมิ และพิจารณากำหนดหลักเกณฑ์การช่วยเหลือ

คณะกรรมการดังกล่าวมี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นประธาน และอธิบดีกรมชลประทานเป็นกรรมการและเลขานุการ

4.4 คณะกรรมการเพื่อช่วยเหลือราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ ฝายรายีไศล จังหวัดศรีสะเกษ¹⁸

ทำหน้าที่กำกับ เร่งรัด ติดตาม ตรวจสอบผลการดำเนินการของคณะกรรมการระดับจังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการฝายรายีไศล จังหวัดศรีสะเกษ และพิจารณากำหนดหลักเกณฑ์การช่วยเหลือ

¹⁶ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 63/2539 ลงวันที่ 14 พฤษภาคม 2539 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการกลางเพื่อช่วยเหลือราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี.

¹⁷ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 64/2539 ลงวันที่ 14 พฤษภาคม 2539 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการกลางเพื่อช่วยเหลือราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากโครงการลำคันฉู จังหวัดชัยภูมิ .

¹⁸ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 65/2539 ลงวันที่ 14 พฤษภาคม 2539 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการกลางเพื่อช่วยเหลือราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากโครงการฝายรายีไศล จังหวัดศรีสะเกษ .

คณะกรรมการดังกล่าวมี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม เป็นประธาน และอธิบดีกรมพัฒนาและส่งเสริมการพลังงาน เป็น กรรมการและเลขานุการ

4.5 นอกจากนี้ ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานระดับจังหวัด อีกรวม 10 คณะ เพื่อติดตามแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรใน 10 จังหวัด

- (1) คณะกรรมการจังหวัดชัยภูมิ (15 มีนาคม 2539)
- (2) คณะกรรมการจังหวัดบุรีรัมย์ (18 มีนาคม 2539)
- (3) คณะกรรมการจังหวัดยโสธร (19 มีนาคม 2539)
- (4) คณะทำงานจังหวัดร้อยเอ็ด (1 พฤษภาคม 2539)
- (5) คณะทำงานจังหวัดศรีสะเกษ (19 กุมภาพันธ์ 2539)
- (6) คณะทำงานจังหวัดสกลนคร (17 เมษายน 2539)
- (7) คณะทำงานจังหวัดสุรินทร์ (4 เมษายน 2539)
- (8) คณะทำงานจังหวัดอุบลราชธานี (10 พฤษภาคม 2539)
- (9) คณะทำงานจังหวัดอำนาจเจริญ (11 ธันวาคม 2539)
- (10) คณะทำงานจังหวัดนครราชสีมา (13 มิถุนายน 2539)

ผลของการชุมนุมทำให้คณะรัฐมนตรียอมรับและเห็นชอบในการแก้ไขปัญหา ทุกเรื่องเป็นมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2539 ข้อที่น่าสังเกตของการชุมนุมในครั้งนี้ คือ สมัชชาคนจนได้ใช้การชุมนุมแบบสันติ ไม่ใช้ความรุนแรงอยู่ในกรอบเรื่องสิทธิเสรีภาพในการชุมนุม นอกจากนี้ สื่อมวลชนยังได้แสดงบทบาทในการแยกแยะเหตุผลของการชุมนุม ประท้วงได้อย่างชัดเจน ทำให้การชุมนุมได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชนนับได้ว่ามากที่สุดครั้ง หนึ่ง

การชุมนุมครั้งที่ 2 : วันที่ 14 ตุลาคม - 6 พฤศจิกายน 2539

มีผู้เข้าร่วมชุมนุมประมาณ 300 คน วัดอุประสงค์หลักเพื่อร่วมงานรำลึกวัน 14 ตุลา ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และวัดอุประสงค์รองเพื่อติดตามการแก้ไขปัญหาของทาง ราชการตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2539 เนื่องจากระยะเวลา 5 เดือนที่ผ่านมา หน่วยราชการในท้องถิ่นไม่ปฏิบัติตามข้อตกลง และมติคณะรัฐมนตรี นอกจากนี้ ยังมีพฤติการณ์ ขัดขวางทำให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปอย่างล่าช้า

การประชุมครั้งที่ 3 : วันที่ 25 มกราคม - 2 พฤษภาคม 2540

มีผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ 20,000 คน การประชุมครั้งนี้ใช้เวลา 99 วัน เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของคนจนรวม 123 กรณีปัญหา แบ่งเป็น ปัญหารายกรณี 117 กรณี และข้อเสนอเชิงนโยบาย 1 กรณี 6 ประเด็น แยกเป็น 7 กลุ่มปัญหาหลัก ดังนี้¹⁹

1. ปัญหาป่าไม้และที่ดิน 87 กรณี
 - 1.1 สวนป่า 7 กรณี
 - 1.2 ป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี 17 กรณี
 - 1.3 ป่าสงวนแห่งชาติ 14 กรณี
 - 1.4 อุทยานแห่งชาติ 26 กรณี
 - 1.5 เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 3 กรณี
 - 1.6 ป่าไม้ถาวรตามมติคณะรัฐมนตรี 1 กรณี
 - 1.7 โครงการหมู่บ้านป่าไม้ 1 กรณี
 - 1.8 ที่สาธารณประโยชน์ 15 กรณี
 - 1.9 ที่ราชพัสดุ 3 กรณี
2. ปัญหาผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน 14 กรณี
 - 2.1 เขื่อนที่ก่อสร้างแล้ว 9 เขื่อน
 - 2.2 เขื่อนที่ยังไม่ได้ก่อสร้าง 5 เขื่อน
3. ปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐ 6 กรณี
4. ปัญหาชุมชนแออัด 8 กรณี
5. ปัญหาผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อม 1 กรณี
6. ข้อเสนอเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก 1 กรณี
7. ข้อเสนอเพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายและกฎหมาย 1 กรณี 6 ประเด็น คือ
 - 7.1 พระราชบัญญัติป่าชุมชน
 - 7.2 พระราชบัญญัติชุมชนแออัด
 - 7.3 พระราชบัญญัติสิทธิเกษตรกร
 - 7.4 พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครอง
 - 7.5 นโยบายการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรม

¹⁹ สมัชชาคนจน, "สรุปการแก้ปัญหาสมัชชาคนจน จำแนกตามกลุ่มปัญหา 7 กลุ่ม" ใน เสียงประชาชน, ปีที่ 1, ฉบับที่ 1, 2540.

7.6 นโยบายต่างประเทศ (พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช และร่างระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพ)

1. ระบบการแก้ไขปัญหา

โดยที่คู่เจรจาทั้งสองฝ่ายได้มีความเข้าใจเกี่ยวกับขั้นตอนในการเจรจาตกลงระหว่างการชุมนุมเรียกร้องดีขึ้น จึงทำให้การเจรจาในครั้งนี้ไม่จำเป็นต้องมีการตั้งคณะกรรมการฝ่ายรัฐขึ้นก่อนเหมือนสมัยรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา แต่ได้มอบหมายให้มีผู้รับผิดชอบแก้ไขปัญหาการชุมนุม ดังนี้

(1) รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (นายชิงชัย มงคลธรรม) โดยให้สั่งและปฏิบัติราชการแทนนายกรัฐมนตรี ในการกำกับ เร่งรัด และติดตามการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาตามข้อเรียกร้องของกลุ่มเกษตรกรและองค์กรคนจนต่าง ๆ²⁰

(2) นายบุญชง วิสมหมาย ในฐานะเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

(3) นายมานะ คูสกุล ในฐานะรองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีฝ่ายการเมืองที่ดูแลศูนย์บริการประชาชน ซึ่งรับผิดชอบเกี่ยวกับงานรับเรื่องร้องเรียน

(4) จัดตั้งสำนักงานประสานงานการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน(สกร)ขึ้นในสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เพื่อทำหน้าที่เป็นหน่วยงานหลักในการประสานการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน²¹

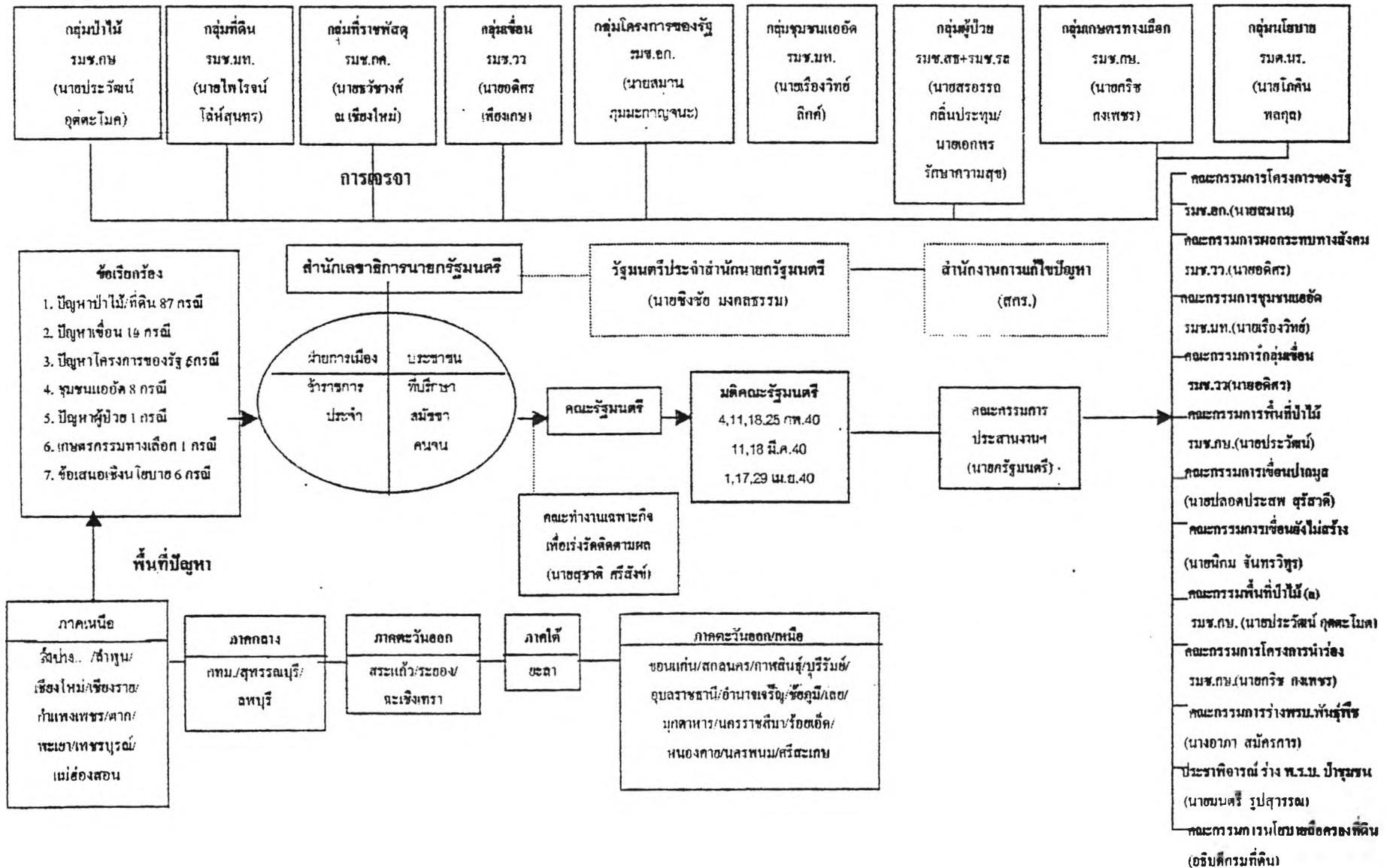
2. การเจรจา

วิธีการแก้ไขปัญหายังคงใช้ระบบการเจรจาแบบทวิภาคีเช่นเดียวกับในสมัยรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา ตามโครงสร้างในแผนภูมิที่ 9 โดยแบ่งการเจรจาตามกลุ่มปัญหา 7 กลุ่ม

²⁰ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 11/2540 ลงวันที่ 9 มกราคม 2540 เรื่อง มอบหมายให้รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีสั่งและปฏิบัติราชการแทนนายกรัฐมนตรี.

²¹ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 63/2540 ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2540 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการประสานงานการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน.

แผนภูมิที่ 9 โครงสร้างการเจรจาแก้ไขปัญหาสมัชชาอุทกภัยของภาคเหนือของประเทศไทย

ในการนี้ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (นายชิงชัย มงคลธรรม) ในฐานะที่ได้รับมอบหมายให้สั่งและปฏิบัติราชการแทนนายกรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาตามข้อเรียกร้องของกลุ่มเกษตรกรและองค์กรคนจนต่าง ๆ ได้นำกราบเรียนนายกรัฐมนตรีเสนอให้มีการเจรจาเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกคนจน 7 กลุ่มปัญหาโดยมีรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องเป็นประธานในการเจรจา ซึ่งนายกรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบตามที่เสนอ ดังนี้²²

กลุ่มที่ 1 ปัญหาป่าไม้และที่ดิน แบ่งเป็น 3 กลุ่มย่อย คือ

- 1.1 ปัญหาป่าไม้ มอบให้ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายประวัฒน์ อุตตะโมต) เป็นประธาน
- 1.2 ปัญหาที่ดินสาธารณประโยชน์ มอบให้รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย (นายไพโรจน์ โล่ห์สุนทร) เป็นประธาน
- 1.3 ปัญหาที่ราชพัสดุ มอบให้ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง (นายธวัชวงศ์ ณ เชียงใหม่) เป็นประธาน

กลุ่มที่ 2 ปัญหาผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน มอบให้ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม (นายอดิศร เพียงเกษ) ประธาน

กลุ่มที่ 3 ปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐ มอบให้รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม (นายสมาน ภูมมะกาญจนะ) เป็นประธาน

กลุ่มที่ 4 ปัญหาชุมชนแออัด มอบให้ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย (นายเรืองวิทย์ ลิกค์) เป็นประธาน

กลุ่มที่ 5 ปัญหาผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อม มอบให้ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข (นายสรอรรถ กลิ่นประทุม) และรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม (นายเอกพร รักความสุข) เป็นประธาน

²² หนังสือสำนักนายกรัฐมนตรี ค่วนที่สุค ลงวันที่ 27 มกราคม 2540 เรื่อง การประชุมเพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกคนจน.

กลุ่มที่ 6 ข้อเสนอเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก มอบให้ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายกรีซ กงเพชร) เป็นประธาน

กลุ่มที่ 7 ข้อเสนอเชิงนโยบายและกฎหมาย มอบให้ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (นายโกศล พลกุล) เป็นประธาน

3. ผลการเจรจา

ประธานการเจรจากลุ่มปัญหาต่าง ๆ ได้ดำเนินการเจรจาอย่างต่อเนื่อง กลุ่มใดที่การเจรจาได้ข้อตกลงเป็นที่ยุติแล้ว ประธานการเจรจาแต่ละกลุ่มปัญหาก็จะนำผลการเจรจาเสนอคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบเป็นรายกรณีไป

ผลการเจรจาในครั้งนี้ ได้มีมติคณะรัฐมนตรีเห็นชอบผลการเจรจา รวม 9 ครั้ง ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ปัญหาป่าไม้และที่ดิน

1.1 ปัญหาป่าไม้

คณะรัฐมนตรีได้มีมติเกี่ยวกับเรื่องปัญหาป่าไม้ 8 ครั้ง เมื่อวันที่ 11²³, 18²⁴ และ 25²⁵ กุมภาพันธ์ 2540 11²⁶ และ 18²⁷ มีนาคม 2540 1²⁸, 17²⁹ และ 29³⁰ เมษายน

²³ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/2104 ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2540 เรื่อง ขอให้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี (ผลการเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน).

²⁴ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว(ล)2485 ลงวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2540 เรื่อง ผลการเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน.

²⁵ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว(ล)2981 ลงวันที่ 4 มีนาคม 2540 เรื่อง ขอให้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี (ผลการเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน จำนวน 4 เรื่อง).

²⁶ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนมากที่สุด ที่ นร 0205/ว(ล)3595 ลงวันที่ 14 มีนาคม 2540 เรื่อง ขอให้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี (ผลการเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน จำนวน 12 เรื่อง).

²⁷ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว(ล)4044 ลงวันที่ 21 มีนาคม 2540 เรื่อง ขอให้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี (ผลการเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน จำนวน 7 เรื่อง).

2540 โดยเห็นชอบตามผลการเจรจาตามที่ประธานกลุ่มปัญหาป่าไม้เสนอโดยให้ส่วนราชการและผู้ที่เกี่ยวข้องดำเนินการต่อไปได้ภายใต้เงื่อนไขของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง สาระสำคัญของมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวสรุปได้ดังนี้

1.1.1 ปัญหาป่าสงวนแห่งชาติ

คณะรัฐมนตรีได้มีมติ เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2540 11 และ 18 มีนาคม 2540 1 และ 29 เมษายน 2540 ให้ความเห็นชอบผลการเจรจาเป็นรายกรณีปัญหา ซึ่งสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

(1)กรณีพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพเสื่อมโทรม และกรมป่าไม้ได้ส่งมอบพื้นที่ให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมดำเนินการตามกฎหมายปฏิรูปที่ดินและเกษตรกรรมแล้วนั้น ให้ ส.ป.ก. เร่งรัดดำเนินการออกเอกสารสิทธิให้แก่ราษฎรภายใน 2 - 9 เดือน เช่น กรณีป่าสงวนแห่งชาติป่าดงลาน อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น ปานาบางลึก จังหวัดชัยภูมิ ป่าดงเซกา ป่าภูทอกใหญ่ จังหวัดหนองคาย โดยในระหว่างการเตรียมการออก ส.ป.ก. นี้ ผ่อนผันให้ราษฎรเข้าไปใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพในบริเวณที่จะดำเนินการปฏิรูปที่ดินและบริเวณใกล้เคียงได้³¹

(2)กรณีพื้นที่ที่ยังไม่มีข้อสรุปว่าราษฎรเข้ามาอยู่อาศัยหรือทำกิน ก่อนหรือหลังประกาศหวงห้ามของทางราชการให้สำนักงานป่าไม้เขตและจังหวัดเร่งรัดดำเนินการตรวจสอบรังวัดปรับแนวเขตให้แล้วเสร็จ ภายใน 1 - 3 เดือน และให้กรมป่าไม้นำเสนอคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบ แล้วส่งมอบพื้นที่ให้ ส.ป.ก. ภายใน 15 วัน เพื่อให้ ส.ป.ก.

²⁸ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนมาก ที่ นร 0205/5011 ลงวันที่ 8 เมษายน 2540 เรื่อง ขอให้ให้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี (ผลการเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน จำนวน 3 เรื่อง).

²⁹ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว(ล)5452 ลงวันที่ 18 เมษายน 2540 เรื่อง ผลการประชุมเจรจาแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน.

³⁰ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว(ล)6126 ลงวันที่ 1 พฤษภาคม 2540 เรื่อง ขอให้ให้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี (สรุปการดำเนินการเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดินและผลการเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน จำนวน 37 กรณี).

³¹ มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 11 มีนาคม 2540 เรื่อง ขอให้ให้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี (ผลการเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน จำนวน 12 เรื่อง), เรื่องที่ 1,4 และ 5.

ดำเนินการออก ส.ป.ก. 4-10 ภายใน 9 เดือน นับแต่วันที่ได้รับมอบพื้นที่จากกรมป่าไม้ เช่น กรณีป่าดงหินกอง และป่าหลังภู จังหวัดอุบลราชธานี³²

(3)กรณีพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ในเขตคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 1A เช่น ป่าเขาเตียน ป่าเขาเขื่อนลั่น ป่าปากช่อง ป่าหมูสี (บ้านเขาบายเที่ยง) และป่าคงพญาเย็น (บ้านซำศิลาทอง) จังหวัดนครราชสีมา ให้กรมป่าไม้เสนอคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบในการพิสูจน์สิทธิว่าราษฎรเข้าอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ก่อนการประกาศเขตลุ่มน้ำชั้น 1A หรือไม่ ถ้าอยู่ก่อนให้ดำเนินการออกเอกสารสิทธิ ส.ป.ก. 4-01 ตามขั้นตอนเป็นกรณีพิเศษ และให้กำหนดให้มีมาตรการเสริมเพื่อรักษาพื้นที่ เช่น มาตรการใช้ดิน การฟื้นฟูพื้นที่ ฯลฯ³³

(4) สำหรับกรณีพื้นที่ป่าอื่น ๆ ที่ชื่อเรียกมีรายละเอียดข้อเท็จจริงไม่เพียงพอและไม่ชัดเจนที่จะพิจารณาให้ได้ข้อยุติ ให้จังหวัดแต่งตั้งคณะกรรมการประกอบด้วยฝ่ายราชการและฝ่ายราษฎร เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงและเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา ก่อน โดยให้คณะกรรมการดำเนินการตรวจสอบให้แล้วเสร็จภายใน 1 เดือน เช่น กรณีป่าตาพระยา จังหวัดสระแก้ว

(5) กรณีที่กรมป่าไม้ได้อนุญาตให้บุคคลเข้าไปทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และมีข้อขัดแย้งกับราษฎรในพื้นที่ให้จังหวัดแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงบริเวณที่มีการใช้ประโยชน์ หากผู้ได้รับอนุญาตทำผิดเงื่อนไขให้ยกเลิกการอนุญาต ส่วนบริเวณที่ยังคงมีสภาพป่าหรือไม่เหมาะสมที่จะนำไปปฏิรูปที่ดินให้สงวนรักษาไว้เป็นป่าต่อไป ทั้งนี้ ให้เป็นความเห็นของจังหวัด เช่น ป่าครบุรี จังหวัดนครราชสีมา³⁴

1.1.2 ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย

ชื่อเรียกของสมัชชาคนจนเกี่ยวกับป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย ประกอบด้วย พื้นที่ 2 ประเภท คือ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเกี่ยวกับเรื่องนี้ 4 ครั้ง เมื่อวันที่ 11 และ 18 มีนาคม 2540 และ 17 และ 29 เมษายน 2540 สารสำคัญสรุปได้ดังนี้

³² มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 1 เมษายน 2540 เรื่องขอให้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี (ผลการเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน จำนวน 3 เรื่อง), เรื่องที่ 1 และ 2.

³³ มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 29 เมษายน 2540 เรื่อง ขอให้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี (สรุปการดำเนินงานเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน จำนวน 37 กรณี), เรื่องที่ 1 และ 2.

³⁴ มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2540 เรื่อง ผลการเจรจาปัญหากลุ่มป่าไม้และที่ดิน เรื่องที่ 7.

(1) กำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาคารอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ภาคเหนือ 19 กรณี 107 หมู่บ้าน³⁵ คือ

(1.1) เสนอคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบในการตั้งคณะกรรมการพิสูจน์สิทธิว่าอยู่ก่อนการประกาศป่าอนุรักษ์ (อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตลุ่มน้ำชั้น 1) หรือไม่ ถ้าพิสูจน์ได้ว่าอยู่มาก่อนให้ทำการรับรองสิทธิที่มั่นคง ในการอยู่อาศัย และ/หรือทำกิน โดยให้สิทธิดังกล่าวตกทอดทางมรดกแก่ทายาทและห้ามจำหน่ายโอนไปยังบุคคลอื่น

(1.2) ในระหว่างดำเนินการตามข้อ (1.1) ให้ยุติการอพยพรายภูรไวก่อน

(1.3) ถ้ามีการกระทำการใดอันเป็นการบุกรุกพื้นที่ใหม่ หรือเป็นการทำลาย หรือกระทบกระเทือนต่อการรักษาป่าและสิ่งแวดล้อม จะมีการดำเนินการตามกฎหมายอย่างจริงจัง

(1.4) จะดำเนินกระบวนการประชาธิปไตยในร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนตามที่คณะรัฐมนตรีได้รับหลักการในข้อตกลงดังกล่าวกับสมาชิกคนจนไปแล้ว เพื่อให้ได้ข้อสรุป และเสนอต่อรัฐสภาในสมัยการประชุมต่อไป

(1.5) ในระหว่างดำเนินการแก้ไขปัญหาก็ให้ราษฎรสามารถอยู่อาศัย/ทำกินในพื้นที่เดิมได้จนกว่าจะดำเนินการเสร็จ

(1.6) ให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการพิสูจน์สิทธิ ประกอบด้วยตัวแทนฝ่ายราชการและราษฎรที่เดือดร้อนในสัดส่วนที่เท่ากัน โดยนำเสนอผ่านคณะกรรมการร่วมระดับจังหวัด การแก้ไขปัญหาก็ถือความเห็นชอบของคณะกรรมการพิสูจน์สิทธิ และคณะกรรมการร่วมระดับจังหวัดเป็นสำคัญ และให้มีคณะกรรมการแก้ไขปัญหในระดับชาติ ประกอบด้วย นายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรีที่ได้รับมอบหมายเป็นประธาน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการ และตัวแทนราษฎรที่เดือดร้อน เป็นกรรมการในสัดส่วนที่เท่ากัน สำหรับการดำเนินงานให้คณะกรรมการระดับชาติเป็นผู้กำหนดแผนการปฏิบัติการ และหลักเกณฑ์การพิสูจน์สิทธิ และคณะกรรมการทุกชุดที่แต่งตั้งขอให้มียระบบเลขานุการร่วมทั้ง 2 ฝ่าย

(1.7) กำหนดหลักเกณฑ์การพิสูจน์สิทธิในรายละเอียดดังนี้

(1.7.1) บุคคลที่สามารถตรวจสอบ - พิสูจน์สิทธิต้องเป็นบุคคลที่อาศัยอยู่หรือมีภูมิลำเนาในพื้นที่

³⁵ มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 29 เมษายน 2540 เรื่อง ขอนำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี (สรุปการดำเนินงานเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน จำนวน 37 กรณี), เรื่องที่ 4-22.

ไปนี้

(1.7.2) วิธีการพิสูจน์ให้ใช้วิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

- เอกสารราชการ เช่น สค.1, ภบท.5, สำเนาทะเบียนบ้าน หรือหลักฐานอื่น ๆ ที่แสดงว่าราษฎรอาศัยและทำกินในพื้นที่มาก่อน
- ร่องรอยการทำประโยชน์ตามสภาพความเป็นจริง
- สิ่งปลูกสร้าง ไม้ผล ไม้ยืนต้น ฯลฯ
- การให้ปากคำของพยานบุคคลในชุมชน

(1.7.3) ในการดำเนินการตรวจสอบพิสูจน์สิทธิให้มีการทำบันทึก การสำรวจ และลงรายชื่อกณะทำงานทุกฝ่าย เพื่อใช้เป็นข้อมูลหลักในการพิจารณาการรับรองสิทธิ

(2) ปัญหาพื้นที่ป่าอนุรักษ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่เป็นปัญหาในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ซึ่งเห็นชอบผลการเจรจา โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้³⁶

(2.1) กรณีพื้นที่ที่เคยมีกระบวนการแก้ไขปัญหามาแล้ว เป็นบันทึกการเจรจา และมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2539 ผลการเจรจาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องขั้นตอนการดำเนินงานต่อจากที่ได้ทำมาแล้ว คือ เห็นชอบให้ดำเนินการปรับแนวเขตอุทยานแห่งชาติตามหลักการของคณะอนุกรรมการป้องกันและปราบปรามการลักลอบทำลายทรัพยากรป่าไม้ แล้วให้จัดทำแผนที่แนบท้ายพระราชกฤษฎีกา แล้วดำเนินการเพิกถอนสภาพอุทยานแห่งชาติตามขั้นตอนของกฎหมาย เพื่อออกเอกสารสิทธิ ส.ป.ก. 4-01 ให้ราษฎรต่อไป โดยในระหว่างดำเนินการให้ราษฎรทำกินในที่ดินเดิมได้ เช่น กรณีอุทยานแห่งชาติภูพาน และอุทยานแห่งชาติห้วยหวด จังหวัดสกลนคร อุทยานแห่งชาติภูผามาน จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดเลย

(2.2) กรณีพื้นที่ที่ยังไม่เคยมีกระบวนการแก้ไข หรือเคยแต่ต้องการให้ยกเลิกผลการดำเนินงานเดิมให้แต่งตั้งคณะทำงาน หรือคณะอนุกรรมการแล้วแต่กรณี เพื่อดำเนินการตรวจสอบสภาพพื้นที่ หากสามารถดำเนินการปรับแนวเขตอุทยานได้ให้ดำเนินการตามขั้นตอนต่อไป เช่น กรณีอุทยานแห่งชาติพื้นที่ป่าแก้งกะอาม จังหวัดกาฬสินธุ์ หรืออุทยานแห่งชาติพื้นที่ป่าดงหมู แปลงที่ 3 จังหวัดมุกดาหาร อุทยานแห่งชาติภูเก้า-ภูพานคำ จังหวัดหนองบัวลำภู และอุทยานแห่งชาติทับลาน จังหวัดนครราชสีมา

³⁶ มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 29 เมษายน 2540 เรื่อง ขอนำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี (สรุปการดำเนินงานเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน และผลการเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน จำนวน 37 กรณี), เรื่องที่ 23-24.

(2.3) กรณีพื้นที่ที่ป่าเตรียมการเพื่อขยายแนวเขตอุทยานแห่งชาติให้ดำเนินการรังวัด โดยกันพื้นที่ทำกินของราษฎรออกก่อน และออก ส.ป.ก. 4-01 ให้แก่ราษฎร สำหรับพื้นที่ที่มีสภาพป่าให้กรมป่าไม้เร่งรัดประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติเพิ่มเติม เช่น อุทยานแห่งชาติห้วยหูด อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร

1.1.3 ป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี

หมายถึง พื้นที่ป่าที่สงวนหวงห้ามเพิ่มเติมตามมติคณะรัฐมนตรี ซึ่งได้กำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา ดังนี้³⁷

(1) กรณีพื้นที่ที่ยังไม่มีการรังวัดปรับแนวเขตให้แต่งตั้งคณะกรรมการหรือคณะกรรมการแล้วแต่กรณีเพื่อทำการรังวัดแนวเขตให้เสร็จภายใน 1 เดือน แล้วให้กรมป่าไม้ส่งมอบพื้นที่ ให้ ส.ป.ก. เพื่อนำไปปฏิรูปที่ดิน และออก ส.ป.ก. 4-98 หรือ 4-01 ภายใน 9 เดือน

(2) ในระหว่างดำเนินการตาม (1) ผ่อนผันให้ราษฎรเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ได้โดยมิให้มีการจับกุมสำหรับพื้นที่ ป่าดงคำเดื่อย แปลงที่ 1 บ้านหนองแมงดา ตำบลปากอ อำเภอนามูน จังหวัดอำนาจเจริญ

(3) กรณีพื้นที่ที่คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการลักลอบทำลายทรัพยากรป่าไม้ ประจำจังหวัดได้มีมติให้ปรับแนวเขตพื้นที่ชัดเจนแล้ว เช่น ป่าดงหมู แปลงที่ 1 จังหวัดมุกดาหาร ให้กรมป่าไม้เสนอเรื่องการปรับแนวเขตให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาให้ความเห็นชอบ แล้วส่งมอบพื้นที่ที่จะปรับออกเป็นป่าเศรษฐกิจให้ ส.ป.ก. นำไปปฏิรูปที่ดิน เพื่อออกเอกสาร ส.ป.ก. 4-01 ให้แก่ราษฎรภายใน 9 เดือน นับแต่วันที่ได้รับมอบพื้นที่จากกรมป่าไม้

1.1.4 ป่าไม้ถาวรตามมติคณะรัฐมนตรี

คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 11 และ 18 มีนาคม 2540 เห็นชอบผลการเจรจา กรณี ป่าดงเขาภูเวียง อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น และป่าดงบังอีฝั่งซ้าย ห้วยทม จังหวัดอำนาจเจริญ โดยให้กรมพัฒนาที่ดินประสานกับกรมป่าไม้ ดำเนินการสำรวจจำแนกบริเวณที่ไม่สมควรกำหนดเป็นป่าไม้ถาวรออกให้ราษฎรใช้ประโยชน์อื่น ๆ แล้วเสนอคณะกรรมการพัฒนาที่ดินพิจารณาเพื่อเปลี่ยนแปลงมติคณะรัฐมนตรีให้สอดคล้องกับความจริง

³⁷ มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 11 มีนาคม 2540 เรื่อง ขอนำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี (ผลการเจรจากลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน จำนวน 12 เรื่อง), เรื่องที่ 6-11.

1.1.5 พื้นที่อื่น ๆ ที่สงวนหรืออนุรักษ์ไว้เพื่อกิจการป่าไม้

กรณีดังกล่าวเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเดือดร้อนอันเกิดขึ้นจากสวนป่าเป็นสำคัญ คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 11 และ 18 มีนาคม 2540 ให้ดำเนินงานต่อเนื่องและขยายผลจากมติคณะรัฐมนตรีที่ได้รองรับผลการเจรจาของสมัชชาคนจน ในวันที่ 22 เมษายน 2539 ผลการเจรจาสรุปขั้นตอนในการดำเนินงานกรณี สวนป่า ดังนี้

- (1) ตัด หรือรื้อถอนต้นยูคาลิปตัสออกแล้วฟื้นฟูให้เป็นป่าธรรมชาติในรูปของป่าชุมชน
- (2) การฟื้นฟูป่าธรรมชาติให้มีการดำเนินการร่วมกันระหว่างราษฎรกับราชการ
- (3) กรณีที่ราษฎรอ้างว่าเคยทำกินมาก่อน ให้มีการตรวจสอบการครอบครองที่ดินของราษฎร หากเข้าเกณฑ์ตามประมวลกฎหมายที่ดินก็ให้ดำเนินการออกเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมายที่ดิน ส่วนรายที่เข้าทำประโยชน์ก่อนการเข้าปลูกยูคาลิปตัสรวมทั้งพิจารณาความเหมาะสมในการปฏิบัติที่ดิน หากไม่สมควรเข้าทำกินในที่ดินเดิม ก็ให้ ส.ป.ก. ดำเนินการปฏิรูปที่ดินในบริเวณที่ดินเดิม ให้กับผู้ที่อยู่โดยชอบต่อไป กรณีสวนป่านี้ มีทั้งสิ้น 7 กรณีพื้นที่ปัญหา ใน 5 จังหวัดคือ ร้อยเอ็ด 2 กรณี จังหวัดสกลนคร 2 กรณี และจังหวัดยโสธร จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดขอนแก่น จังหวัดละ 1 กรณี

1.2 ปัญหาที่สาธารณประโยชน์

คณะรัฐมนตรีได้มีมติเกี่ยวกับกรณีที่สาธารณประโยชน์ 1 ครั้ง เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2541³⁸ โดยมีมติรับทราบบันทึกข้อตกลงเรื่องที่ดินสาธารณประโยชน์ 15 กรณีตามที่กระทรวงมหาดไทยเสนอ โดยให้ดำเนินการตามข้อตกลงต่อไปได้ภายใต้เงื่อนไขของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีสาระสำคัญโดยสรุป ดังนี้

1. ให้แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริง หรือพิสูจน์สิทธิ์แล้วแต่กรณี โดยให้มีราษฎรเข้าร่วมในคณะกรรมการด้วย
2. การตรวจสอบข้อเท็จจริงให้ดำเนินการตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐกำหนด
3. ให้ดำเนินการให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาที่ตกลงไว้ เช่น 1 เดือน หรือ 2 เดือน แล้วนำเสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณามีมติ

³⁸ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุดที่ นร 0205/2118 ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2540 เรื่อง การประชุมพิจารณาแก้ไขปัญหาของสมัชชาคนจน กลุ่มปัญหาที่ดินสาธารณประโยชน์.

4. กรณีมีการบุกรุกที่ดินในที่สาธารณะของชุมชน เช่น ที่สาธารณะประโยชน์ทุ่งพินันท์ ให้กรมที่ดินจัดสรรงบประมาณเพื่อออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงด้วย

1.3 ปัญหาที่ราชพัสดุ

คณะรัฐมนตรีได้มีมติเรื่องที่ดินราชพัสดุ 1 ครั้ง เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2540³⁹ รับทราบรายงานผลการเจรจา 3 กรณี ตามที่กระทรวงการคลังเสนอ และให้ส่วนราชการและผู้ที่เกี่ยวข้องรับไปดำเนินการต่อไปได้

1. ให้กระทรวงการคลังส่งมอบ หรือให้ความยินยอมเกี่ยวกับที่ดินราชพัสดุเรือนจำคลองไผ่ แปลง นม. 1873 และ นม. 1959 เพื่อดำเนินการตามประมวลกฎหมายที่ดิน กฎหมายว่าด้วยการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และกฎหมายว่าด้วยที่ดินราชพัสดุ ให้แล้วเสร็จภายใน 150 วัน (นับแต่วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2540) สำหรับประเด็นเรื่องกรมราชทัณฑ์กันพื้นที่บางส่วนไว้ใช้ในราชการและกระทบที่อยู่อาศัย และทำกินของราษฎรให้กระทรวงการคลังประชุมหาข้อยุติต่อไป

2. พื้นที่พิพาทที่อยู่ในเขตศูนย์ราชการอำเภอคูคต จังหวัดสกลนคร ไม่ใช่ที่ราชพัสดุให้นำไปพิจารณาในกลุ่มปัญหาป่าไม้แทน

3. กรณีปัญหาที่ดินราชพัสดุ อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร ให้ทางราชการยื่นคำขอออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง ถ้าราษฎรเห็นว่าไม่ถูกต้องให้คัดค้าน และอาจพิสูจน์ความจริงโดยกระบวนการยุติธรรมต่อไป

กลุ่มที่ 2 ปัญหาผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน

ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเขื่อนคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 4 และ 18⁴⁰ กุมภาพันธ์ 2540 1⁴¹, 17⁴², 29⁴³ เมษายน 2540 1กรกฎาคม 2540⁴⁴ และ 2 กันยายน 2540⁴⁵ สรุปเป็น 2 แนวทาง ดังนี้

³⁹ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/2102 ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2540 เรื่องผลการเจรจากับตัวแทนสมัชชาคนจน.

⁴⁰ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว(ล)2576 ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2540 เรื่อง ผลการประชุมเจรจากับปัญหาตามข้อเรียกร้องของสมัชชาคนจน (ปัญหาเกี่ยวกับการสร้างเขื่อน).

⁴¹ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว(ล)4969 ลงวันที่ 8 เมษายน 2540 เรื่อง ผลการประชุมเจรจากับปัญหาตามข้อเรียกร้องของสมัชชาคนจน (ปัญหาเกี่ยวกับการสร้างเขื่อน).

1.ให้ความช่วยเหลือเป็นเงินค่าชดเชยความเสียหายแก่ราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนจากการก่อสร้างเขื่อน 7 กรณี ตามที่ประธานกลุ่มปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนเสนอ ดังนี้

- (1) โครงการฝายยางบ้านโด้น อำเภอบ้านเหลื่อม จังหวัดนครราชสีมา
จำนวน 6,575,995 บาท
- (2) โครงการขุดลอกหนองน้ำขุนอำเภอแก้งสนามนาง จังหวัดนครราชสีมา
จำนวน 6,555,912 บาท
- (3) โครงการเขื่อนวังบายศรี อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ
จำนวน 3,360,000 บาท
- (4) โครงการเขื่อนห้วยสะแบก อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร
จำนวน 110,519,120 บาท
- (5) โครงการเขื่อนลำคันทน์ อำเภอบำเหน็จณรงค์ และอำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 78,000,000 บาท
- (6) โครงการเขื่อนห้วยขอนแก่น อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
จำนวน 9,941,250 บาท
- (7) โครงการฝายรายไศล อำเภอรายไศล จังหวัดศรีสะเกษ
จำนวน 363,484,000 บาท

สำหรับกรณีเขื่อนปากมูลและเขื่อนสิรินธร นั้น คณะรัฐมนตรีมีมติให้กระทรวงการคลังพิจารณาจัดตั้งกองทุนเพื่อจ่ายค่าชดเชยให้แก่ราษฎรที่ได้รับผลกระทบเพื่อให้

⁴² หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว(ล)5452 ลงวันที่ 18 เมษายน 2540 เรื่อง ผลการประชุมเจรจาแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน.

⁴³ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว(ล)6214 ลงวันที่ 2 พฤษภาคม 2540 เรื่อง ผลการประชุมเจรจาแก้ไขปัญหาของสมัชชาคนจน (กรณีผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อน).

⁴⁴ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนมาก ที่ นร 0205/ว(ล)9759 ลงวันที่ 8 กรกฎาคม 2540 เรื่อง ผลการประชุมเจรจาแก้ไขปัญหาของสมัชชาคนจน (กรณีผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อน).

⁴⁵ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ นร 0205/ 13335 ลงวันที่ 5 กันยายน 2540 เรื่อง กรณีผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน.

การแก้ไขปัญหาเรื่องเขื่อนเป็นไปอย่างมีระบบ และเป็นการแก้ไขปัญหาในระยะยาวอย่างถาวรในทุกกรณี

2. สำหรับเขื่อนที่ยังไม่ได้ดำเนินการก่อสร้าง คณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบในหลักการว่าการก่อสร้างเขื่อนจะดำเนินการได้ก็ต่อเมื่อได้มีการพิจารณาอย่างรอบคอบ และรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง หรือการทำประชาพิจารณ์เพื่อประกอบการพิจารณาและได้รับความเห็นชอบจากทุกฝ่าย

กลุ่มที่ 3 ปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐ

คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2540⁴⁶ และ 6 พฤษภาคม 2540⁴⁷ สรุปในแต่ละกรณีปัญหาตามที่กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงอุตสาหกรรมเสนอ โดยให้ส่วนราชการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับไปพิจารณาดำเนินการต่อไป โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ ดังนี้

1. โครงการพัฒนาด่านช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี มีมติเห็นชอบให้จ่ายค่าชดเชยให้กับราษฎรที่ได้รับผลกระทบ จำนวน 73 ราย เป็นเงิน 47,047,810 บาท

2. ให้ยกเลิกโครงการนิคมอุตสาหกรรมคำสมิง กิ่งอำเภอสว่างวีรวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี และโครงการก่อสร้างโรงงานกำจัดกากอุตสาหกรรม (เงินกู้) อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง

3. ให้แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบแนวเขตและพิสูจน์สิทธิสำหรับโครงการก่อสร้างศูนย์ราชการทุ่งคอนแก้ว อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ และโครงการก่อสร้างศูนย์ราชการบ้านโพธิ์เขียว อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี และสำหรับโครงการก่อสร้างศูนย์ราชการบ้านโพธิ์เขียว เนื่องจากขณะนี้ได้มีคดีอยู่ระหว่างการพิจารณาของศาล จึงให้คณะกรรมการพิสูจน์สิทธิที่จะแต่งตั้งขึ้นดำเนินการโดยคำนึงถึงคดีดังกล่าวด้วย และควรรอผลตามคำพิพากษาของศาลเพื่อมิให้เกิดความขัดแย้งในการดำเนินการขั้นต่อไป

⁴⁶ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/2102 ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2540 เรื่อง การแก้ไขปัญหาราษฎรตามมติคณะรัฐมนตรี (โครงการพัฒนาด่านช่องเม็ก) และการแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน กลุ่มโครงการพัฒนาของรัฐ.

⁴⁷ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ นร 0205/6478 ลงวันที่ 8 พฤษภาคม 2540 เรื่อง ผลการประชุมแก้ไขปัญหามัชชาคนจน (กลุ่มปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐ).

กลุ่มที่ 6 ข้อเสนอเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก

คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2540⁵⁰ เห็นชอบตามที่ประธานกลุ่มข้อเรียกร้องเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกเสนอ และให้ส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับไปพิจารณาดำเนินการต่อไป โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้

1. ให้มีการปรับปรุงและทบทวนแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2541) โดยให้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง เพื่อดำเนินการปรับปรุงให้แล้วเสร็จภายใน 30 วัน
2. ในการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานตามแผนพัฒนาเกษตรแห่งชาติ ให้แต่งตั้งคณะกรรมการติดตามและประเมินผลขึ้นภายใต้คณะกรรมการนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ ประกอบด้วย ผู้แทนฝ่ายราชการและสมาชิกคนจน เพื่อดูแลติดตามประเมินผลโครงการสำคัญ ๆ บางโครงการที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรโดยตรง
3. เห็นชอบในหลักการให้มีโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย โดยให้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งพิจารณาดำเนินการจัดทำรายละเอียดโครงการ

กลุ่มที่ 7 ข้อเสนอเชิงนโยบายและกฎหมาย

คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2540⁵¹ เห็นชอบตามที่ประธานการประชุมกลุ่มนโยบายและกฎหมายเสนอ และให้ส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับไปพิจารณาดำเนินการ โดยมีสาระสำคัญสรุปดังนี้

1. เนื่องจากสมาชิกคนจนกำลังจะเจรจากับ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย (นายเรืองวิทย์ ลิกค์) เกี่ยวกับร่างพระราชบัญญัติชุมชนแออัด จึงให้เสนอผลการเจรจาให้ประธานกลุ่มนโยบายและกฎหมายทราบภายหลัง
2. ให้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งประกอบด้วย ฝ่ายราชการและสมาชิกคนจน เพื่อศึกษานโยบายการกระจายการถือครองที่ดิน และนโยบายคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม

⁵⁰ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/ว(ล)4025 ลงวันที่ 21 มีนาคม 2540 เรื่อง รายงานผลการดำเนินงานของกลุ่มเจรจาข้อเรียกร้องเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก (กลุ่ม 6).

⁵¹ หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ค่วนที่สุด ที่ นร 0205/1895 ลงวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2540 เรื่อง ผลสรุปการประชุมแก้ไขปัญหาสมาชิกคนจน “กลุ่มกฎหมายและนโยบาย”.

3. ให้มีการเปิดเผยข้อมูลแก่ประชาชน เกี่ยวกับอนุสัญญา ข้อตกลงสนธิสัญญาระหว่างประเทศ และทำที่ตลอดจนเหตุผลข้อมูลต่าง ๆ ของรัฐ ที่เกี่ยวกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การทำมาหากิน และความเป็นอยู่ของประชาชนและผู้บริโภค ยกเว้นสนธิสัญญา ระหว่างประเทศบางประการที่เกี่ยวกับความมั่นคง

4. ให้นำร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับที่คณะรัฐมนตรีมีมติให้ความเห็นชอบ เมื่อ 30 เมษายน 2539 มาขอความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีในการดำเนินการทำประชาพิจารณ์ และนำเสนอต่อรัฐสภาให้ทันในการประชุมรัฐสภาสมัยต่อไป

5. ให้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง ประกอบด้วย ผู้แทนฝ่ายราชการและสมาชิกคนจน เพื่อปรับปรุงร่าง พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช

6. ให้ตัวแทนฝ่ายสมาชิกคนจน จำนวน 6 คน เข้าร่วมในคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ

7. รับทราบข้อเสนอของสมาชิกคนจนที่ให้มีการจัดตั้งศาลปกครองโดยเร็ว โดยสมาชิกคนจนเสนอให้ศาลปกครองเป็นอิสระจากระบบศาลยุติธรรม ใช้วิธีการพิจารณาแบบไต่สวน ให้มีศาล 2 ระดับ คือ ศาลปกครองชั้นต้น และศาลปกครองสูงสุด และให้เปิดเผยผลการพิจารณาคดีต่อสาธารณะ

4. การติดตามงาน

หลังจากที่ได้ข้อยุติเป็นผลการเจรจาและนำเสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อให้ความเห็นชอบแล้ว เพื่อให้มีกลไกการติดตามงานให้เป็นไปตามผลการเจรจาและมติคณะรัฐมนตรีรัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการและหน่วยงานเพื่อรับผิดชอบ ดังนี้

4.1 คณะกรรมการประสานงานการติดตามการแก้ไขปัญหาสมาชิกคนจน⁵²

ทำหน้าที่กำกับและเร่งรัดติดตามให้คณะกรรมการติดตามการแก้ไขปัญหาแต่ละกลุ่มปัญหารวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการแก้ไขปัญหาให้เป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรี และรวบรวมปัญหาอุปสรรคและข้อขัดแย้งรายงานต่อนายกรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรีทราบทุกระยะ

คณะกรรมการดังกล่าวมี นายกรัฐมนตรี เป็นประธาน และเลขาธิการนายกรัฐมนตรี เป็นกรรมการและเลขานุการ

⁵² คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 145/2540 ลงวันที่ 6 พฤษภาคม 2540 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการประสานงานการติดตามแก้ไขปัญหาสมาชิกคนจน.

4.2 คณะกรรมการติดตามการแก้ไขปัญหากลุ่มโครงการพัฒนาของรัฐ⁵³

ทำหน้าที่กำกับและเร่งรัดติดตามผลการดำเนินการของหน่วยงานเพื่อให้การแก้ไขปัญหาคืบหน้าไปตามผลการเจรจาวันที่ 30 มกราคม 2540 ในกลุ่มโครงการพัฒนาของรัฐ และมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2540 (กรณีโครงการพัฒนาด่านช่องเม็ก) และมติคณะรัฐมนตรี (แก้ไขรับทราบเป็นเห็นชอบ) วันที่ 18 มีนาคม 2540 และวินิจฉัยสั่งการแก้ไขปัญหาในกรณีที่อนุกรรมการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่สามารถหาข้อยุติได้ พร้อมทั้งพิจารณาและนำเสนอข้อสรุปของคณะกรรมการและผลการปฏิบัติงานของอนุกรรมการต่อคณะรัฐมนตรีเพื่ออนุมัติ

คณะกรรมการดังกล่าวมี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม (นายสมาน ภูมยะกาญจนะ) เป็นประธาน และอธิบดีกรมที่ดิน เป็นกรรมการและเลขานุการ

4.3 คณะกรรมการศึกษาผลกระทบทางสังคมจากโครงการฝายราษฎร์ไศล⁵⁴

ทำหน้าที่กำหนดกรอบการศึกษาผลกระทบด้านสังคมจากโครงการฝายราษฎร์ไศล และติดต่อประสานงานกับสถาบันวิชาการเพื่อทำการศึกษาผลกระทบดังกล่าว แล้วพิจารณาให้ความเห็นชอบโครงการศึกษาตลอดจนจัดหางบประมาณสนับสนุนการศึกษา

คณะกรรมการดังกล่าวมี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม เป็นประธาน และผู้อำนวยการสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือผู้แทน เป็นกรรมการและเลขานุการ

4.4 คณะกรรมการติดตามเร่งรัดการแก้ไขปัญหามลพิษชุมชนแออัด⁵⁵

ทำหน้าที่ติดตามการดำเนินการแก้ไขปัญหามลพิษให้เป็นไปตามผลการเจรจาและมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหามลพิษชุมชนแออัดของสมาชิกสภาคนจน และวินิจฉัยสั่งการแก้ไขปัญหามลพิษในกรณีที่อนุกรรมการระดับจังหวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่สามารถหาข้อยุติได้ พร้อมทั้งนำเสนอข้อสรุปของคณะกรรมการและผลการปฏิบัติงานของอนุกรรมการระดับจังหวัดเสนอคณะรัฐมนตรีเพื่ออนุมัติ

⁵³ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 146/2540 ลงวันที่ 6 พฤษภาคม 2540 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการติดตามการแก้ไขปัญหากลุ่มโครงการพัฒนาของรัฐ.

⁵⁴ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 147/2540 ลงวันที่ 6 พฤษภาคม 2540 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการศึกษาผลกระทบทางสังคมจากโครงการฝายราษฎร์ไศล.

⁵⁵ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 149/2540 ลงวันที่ 6 พฤษภาคม 2540 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการติดตามเร่งรัดการแก้ไขปัญหามลพิษชุมชนแออัด .

คณะกรรมการดังกล่าวมี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย (นาย เรืองวิทย์ ลิกค์) เป็นประธาน และผู้ว่าการการเคหะแห่งชาติ เป็นกรรมการและเลขานุการ

4.5 คณะกรรมการติดตามการแก้ไขปัญหากลุ่มเซ็น ⁵⁶

ทำหน้าที่ติดตามการดำเนินการแก้ไขปัญหาให้เป็นไปตามผลการเจรจา และมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาของกลุ่มเซ็นของสมาชิกคนจน และวินิจฉัยสั่งการแก้ไขปัญหาในกรณีที่อนุกรรมการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่สามารถหาข้อยุติได้ พร้อมทั้งพิจารณาและนำเสนอข้อสรุปของคณะกรรมการและผลการปฏิบัติงานของอนุกรรมการต่อคณะรัฐมนตรีเพื่ออนุมัติ

คณะกรรมการดังกล่าวมี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม (นายอดิศร เพียงเกษ) เป็นประธาน และผู้แทนสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้มอบให้ นายวัฒนะ กาญจนอักษรเดช ผู้ตรวจราชการประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เป็น กรรมการและเลขานุการ

4.6 คณะกรรมการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้ ⁵⁷

ทำหน้าที่ติดตามการดำเนินการแก้ไขปัญหาให้เป็นไปตามผลการเจรจา และมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาป่าไม้ที่ดินของสมาชิกคนจน (ยกเว้นพื้นที่ ภาคเหนือ) และวินิจฉัยสั่งการแก้ไขปัญหาในกรณีที่อนุกรรมการระดับจังหวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่สามารถหาข้อยุติได้ พร้อมทั้งพิจารณาและนำเสนอข้อสรุปของคณะกรรมการและผลการปฏิบัติงานของอนุกรรมการระดับจังหวัดต่อคณะรัฐมนตรีเพื่ออนุมัติ

คณะกรรมการดังกล่าวมี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและ สหกรณ์ (นายประวัฒน์ อุตตะโมต) เป็นประธาน และอธิบดีกรมป่าไม้ เป็นกรรมการและ เลขานุการ

⁵⁶ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 150/2540 ลงวันที่ 6 พฤษภาคม 2540 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการติดตามการแก้ไขปัญหากลุ่มเซ็น .

⁵⁷ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 151/2540 ลงวันที่ 6 พฤษภาคม 2540 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้ .

4.7 คณะกรรมการติดตามการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 29
เมษายน 2540 กรณีเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี⁵⁸

ทำหน้าที่นำเสนอรายชื่อคณะทำงานตรวจสอบคุณสมบัติเกษตรกรประมงที่สมควรได้รับการช่วยเหลือให้รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (นายชิงชัย มงคลธรรม) พิจารณาแต่งตั้ง และกำกับดูแลการตรวจสอบคุณสมบัติเกษตรกรประมงของคณะทำงานดังกล่าว ให้เป็นไปตามเกณฑ์ 8 ข้อ ตลอดจนรับรายชื่อเกษตรกรประมงซึ่งผ่านการตรวจสอบคุณสมบัติ จากคณะทำงานแล้วเสนอให้รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (นายชิงชัย มงคลธรรม) เพื่อนำเสนอคณะรัฐมนตรีอนุมัติการจ่ายเงินช่วยเหลือต่อไป

คณะกรรมการดังกล่าวมี นายปลอดประสพ สุรัสวดี รองปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นประธาน และหัวหน้าฝ่ายอำนวยการสำนักงานจังหวัดอุบลราชธานี เป็นกรรมการและเลขานุการ

4.8 คณะกรรมการติดตามการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 29
เมษายน 2540 กรณีเขื่อนที่ยังไม่ได้ดำเนินการก่อสร้าง 4 เขื่อน⁵⁹

ทำหน้าที่พิจารณาและกำหนดกระบวนการศึกษาและกระบวนการพิจารณาความเหมาะสมของโครงการ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วม และดำเนินการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาความเหมาะสมของโครงการตามกระบวนการที่คณะกรรมการกำหนด

คณะกรรมการดังกล่าวมี นายนิคม จันทรวิฑูร เป็นประธาน และนางวิภาดา อภินันท์ เป็นกรรมการและเลขานุการ

4.9 คณะกรรมการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้ภาคเหนือ⁶⁰

ทำหน้าที่ติดตามการดำเนินการแก้ไขปัญหาให้เป็นไปตามผลการเจรจา และมติคณะรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาป่าไม้ที่ดินของสมาชิกคนจน และพิจารณาและนำ

⁵⁸ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 154/2540 ลงวันที่ 6 พฤษภาคม 2540 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการติดตามการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2540 กรณีเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี.

⁵⁹ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 155/2540 ลงวันที่ 6 พฤษภาคม 2540 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการติดตามการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 29 เมษายน 2540 กรณีเขื่อนที่ยังไม่ได้ดำเนินการก่อสร้าง 4 เขื่อน.

⁶⁰ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 156/2540 ลงวันที่ 6 พฤษภาคม 2540 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้ภาคเหนือ.

เสนอข้อสรุป ผลการปฏิบัติงานของอนุกรรมการร่วมระดับจังหวัดต่อคณะรัฐมนตรี เพื่ออนุมัติ โดยถือความเห็นชอบของคณะทำงานพิสูจน์สิทธิ์ และอนุกรรมการร่วมระดับจังหวัดเป็นสำคัญ ตลอดจนวินิจฉัยสั่งการแก้ไขปัญหาในกรณีที่อนุกรรมการร่วมระดับจังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่สามารถหาข้อยุติได้ และพิจารณาการรับรองสิทธิมั่งคั่ง ตกทอดทางมรดกแก่ทายาท และห้ามจำหน่ายจ่ายโอนไปยังบุคคลอื่นแก่ราษฎรที่พิสูจน์ได้ว่าอยู่มาก่อน เสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่ออนุมัติ

คณะกรรมการดังกล่าวมี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายประวัฒน์ อุตตะโมต) เป็นประธาน และอธิบดีกรมป่าไม้ เป็นกรรมการและเลขานุการ

4.10 คณะกรรมการบริหารโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย⁶¹

ทำหน้าที่กำหนดนโยบายและทิศทางให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ พิจารณากลับกรองโครงการและกิจกรรมเพื่อเสนอขอจัดสรรงบประมาณสนับสนุน ตลอดจนกำกับดูแลและติดตามผลการดำเนินงานของโครงการ

คณะกรรมการดังกล่าวมี โดยมี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายกรีฑ กงเพชร) เป็นประธาน และ อธิบดีกรมวิชาการเกษตร เป็นกรรมการและเลขานุการ

4.11 นอกจากนี้ ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะอนุกรรมการและคณะทำงานระดับจังหวัดเพื่อแก้ไขปัญหาป่าไม้และที่ดินในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ อีกรวม 23 คณะ โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นประธานอนุกรรมการ และป่าไม้จังหวัด เป็นอนุกรรมการและเลขานุการ

สรุป

การเคลื่อนไหวขององค์กรประชาชนในประเทศไทย ได้เริ่มเกิดขึ้นเมื่อการเมืองของไทยเข้าสู่ยุคประชาธิปไตย เช่น ยุค จอมพล ป.พิบูลสงคราม ภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2495 และยุคของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นหลังเหตุการณ์ที่ประชาชนได้รับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพอย่างกว้างขวาง เกิดการรวมกลุ่มองค์กรประชาชนอย่างแพร่หลายดำเนินการชุมนุมเรียก

⁶¹ คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ 163/2540 ลงวันที่ 19 พฤษภาคม 2540 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย.

ร้องเพื่อให้รัฐบาลได้แก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนของกลุ่มตนเอง และเครือข่ายอย่างมากมาย อย่างไม่ไถ่ดี เหตุการณ์หลังกรณีการเกิดสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ขึ้นแล้ว ก็มีสมาชิกราชการรายย่อยภาคอีสาน และต่อมา ก็ได้เกิดกลุ่มองค์กรประชาชนที่มีพลังกดดันสูงขึ้นไปกลุ่มหนึ่ง คือ สมาชิกรากจน ซึ่งจากการประมวลข้อเท็จจริงในบทนี้สามารถสรุปการมีส่วนร่วมของสมาชิกรากจนในการกำหนดนโยบายของรัฐช่วงรัฐบาล นายบรรหาร ศิลปอาชา และ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ได้ดังนี้

1. สมาชิกรากจนเป็นองค์กรประชาชนที่มีพัฒนาการเติบโตอย่างรวดเร็ว การดำเนินงานของสมาชิกรากจนนับว่าประสบผลสำเร็จได้รับการยอมรับและเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางจากสาธารณชนและสื่อมวลชนภายในระยะเวลาอันสั้นเมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรประชาชนอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากการเกิดขึ้นของสมาชิกรากจนได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม 3 ประการคือ

ประการแรก สมาชิกรากจนเป็นพัฒนาการขององค์กรประชาชนที่พัฒนามาจนถึงจุดสูงสุดของกระบวนการประชาชน เพราะเริ่มต้นจากประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนในพื้นที่และหาที่พึ่งไม่ได้ ต่อมาได้มีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปร่วมคิดและหาวิธีแก้ไข สสช.จากภาครัฐได้เข้าไปเชื่อมต่อก่อให้เกิด กป.อพช. มีการสร้างเครือข่ายองค์กรในการพัฒนาชนบทและพัฒนาเป็น สกย.อ. และเกิดการสร้างเครือข่ายในกลุ่มปัญหาในระดับเล็ก ผ่านการเรียกร้องมาตั้งแต่สมัยรัฐบาลนายชวน หลีกภัย พ.ศ.2535-2538 รวมเวลา 4 ปี บุคลากรในองค์กรจึงผ่านการเรียนรู้และประสบการณ์มาเป็นอย่างดี

ประการที่สอง สมาชิกรากจนเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่เหมาะสมกับการเคลื่อนไหว คือเป็นช่วงเวลาที่กระแสประชาธิปไตยในประเทศเบ่งบาน ในปี 2535 เกิดเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ มีกระแสการตื่นตัวขององค์กรประชาชน ปี 2537 มีกระแสการปฏิรูปการเมือง การปฏิรูปการศึกษา และการจัดทำแผน 8 ที่เน้นเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สิ้นปี 2538 เกิดการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล มีการรณรงค์หาเสียงและหุบยกประเด็นเรื่องคนจนในการหาเสียงอย่างมาก ดังนั้นการเรียกร้องของให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนของประชาชน และขอความเป็นธรรมให้กับคนยากคนจนจึงได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะช่วงเวลาหลังการหาเสียงเลือกตั้ง

ประการที่สาม กระแสสากลขณะนั้นเป็นกระแสเรื่องสิทธิมนุษยชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนในระบบประชาธิปไตย ทำให้การเรียกร้องของสมาชิกรากจนได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนในต่างประเทศและได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนต่างประเทศเป็นอย่างดี

2. กลุ่มสมัชชาคนจน ได้ใช้แนวทางการรวมตัวกันของผู้เดือดร้อนในกรณีต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องขอให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาในรูปของกลุ่มมวลชนใหญ่ โดยใช้วิธีชุมนุมประท้วง กลุ่มสมัชชาคนจนได้รวมกลุ่มปัญหาใหญ่เข้าด้วยกัน และต่อมาได้เพิ่มเติมกลุ่มปัญหาเป็น 7 ปัญหา คือ กลุ่มปัญหาป่าไม้และที่ดิน ปัญหาเกี่ยวกับการสร้างเขื่อน ปัญหาเกี่ยวกับโครงการพัฒนาของรัฐ ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อม ข้อเสนอเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกและข้อเสนอในเชิงนโยบายและกฎหมาย

ปัญหาจำนวนมากที่เกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้ว ได้แก่ ปัญหาเขื่อนสิรินธร ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2510 ได้รับการหยิบยกมาเป็นข้อเรียกร้องด้วย ดังนั้น การแก้ปัญหาดังกล่าว จึงต้องกระทำโดยรอบคอบ เพราะอาจถูกนำไปกล่าวอ้างในการเรียกร้องในลักษณะเดียวกันในอนาคต

การแก้ปัญหากลุ่มสมัชชาคนจนของรัฐบาลได้ใช้วิธีการจัดตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานทั้งในระดับส่วนกลาง และในพื้นที่ ดังที่ปรากฏในมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 22 เมษายน 2539 ในสมัยรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา เป็นนายกรัฐมนตรี และมติคณะรัฐมนตรีหลายครั้งในสมัย พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เป็นนายกรัฐมนตรี

3. ผลการดำเนินงานของสองรัฐบาลปรากฏเป็นมติคณะรัฐมนตรี สรุปได้ดังนี้

3.1 ปัญหาป่าไม้ ขั้นตอนการแก้ปัญหาป่าไม้ โดยสรุปคือ จัดตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานทั้งในส่วนกลางและในพื้นที่ ทั้งนี้ โดยให้ดำเนินการรวบรวมกรณีปัญหาที่กลุ่มสมัชชาคนจนเรียกร้อง และประสานให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมป่าไม้ตรวจสอบปรับแนวเขตให้เหมาะสมแล้วเสนอคณะกรรมการระดับจังหวัดพิจารณาแก้ไขปัญหา โดยให้ประสานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมและกรมที่ดินดำเนินการต่อไป สำหรับปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ในระดับจังหวัดให้นำเสนอคณะกรรมการในส่วนกลางพิจารณาต่อไป

3.2 ปัญหาที่ดิน ได้รับการแก้ไขแล้วบางส่วน ทั้งนี้ ตามมติคณะรัฐมนตรี 22 เมษายน 2539 ให้ตั้งคณะทำงานตรวจสอบ พิสูจน์สิทธิโดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศ หรือตั้งคณะกรรมการดำเนินการ ซึ่งในกรณีมีสิทธิก็ให้ออกเอกสารสิทธิ ถ้าไม่มีสิทธิก็ให้เช่าหรือดำเนินการตามกฎหมายปฏิรูปที่ดินต่อไป ซึ่งต่อมาได้เพิ่มหลักเกณฑ์การพิสูจน์สิทธิในที่ดินของรัฐ โดยให้ใช้พยานหลักฐานอื่นประกอบภาพถ่ายทางอากาศ

3.3 ปัญหาเขื่อน ได้รับการแก้ไขแล้วบางส่วน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการให้จ่ายเงินทดแทนให้แก่ราษฎร สำหรับเขื่อนที่จะก่อสร้างใหม่ ให้รับฟังความคิดเห็นของประชาชนและได้รับความเห็นชอบจากผู้ที่เกี่ยวข้องก่อน

3.4 ปัญหาโครงการพัฒนาของรัฐ ได้รับการแก้ไขเป็นแต่ละกรณี

3.5 ปัญหาชุมชนแออัด ได้รับการแก้ไขโดยให้ชะลอการรื้อย้ายชุมชนแออัด และให้จัดที่ดินเพื่อรองรับอพยพชาวชุมชนต่อไป รวมถึงการให้ดำเนินการออกทะเบียนบ้านให้แก่ชาวชุมชนแออัดด้วย

3.6 ปัญหาผู้ป่วยจากการทำ งานและสิ่งแวดล้อม ได้รับการแก้ไข โดยกระทรวงสาธารณสุขและกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ในส่วนของการจัดหาแพทย์ด้านอาชีวเวชศาสตร์และสิ่งแวดล้อมเพิ่มเติมและการจ่ายเงินทดแทนผู้ป่วย

3.7 ข้อเสนอเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ได้รับการแก้ไขโดยให้ปรับปรุงแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ในช่วงแผนพัฒนาการเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย

3.8 ข้อเสนอในเชิงนโยบายและกฎหมาย คณะรัฐมนตรีได้รับทราบความก้าวหน้าของการดำเนินงานในเรื่องนี้ โดยสรุป คือ

- จะมีการทำประชาพิจารณ์ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน
- กระทรวงมหาดไทยจะรับผิดชอบดำเนินการร่างพระราชบัญญัติชุมชนแออัด
- คณะกรรมการพิจารณาร่างกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองพันธุ์พืชได้ดำเนินการยกร่างกฎหมายเสร็จสิ้นแล้ว

4. ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนจาก สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน ถึงสมัชชาคนจน มีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จาก 9 ปัญหา สมัยเป็นสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานได้เพิ่มเป็น 67 ปัญหา และ 121 ปัญหา เมื่อเป็นสมัชชาคนจน

5. แนวความคิดในการแก้ไขปัญหาของสมัชชาคนจนได้เปลี่ยนไปจากสมัยเป็นสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานมาก คือ

5.1 สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานมองว่าปัญหาอยู่ในพื้นที่ การแก้ไขปัญหาคือต้องดำเนินการในพื้นที่ ในระดับจังหวัด กระบวนการชุมนุมกดดันจึงอยู่ในพื้นที่ และหน้ากระทรวงเกษตรและสหกรณ์

5.2 สมัชชาคนจนมองว่าปัญหาของสมัชชาคนจนเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน และเป็นเรื่องที่ต้องแก้ไขในระดับนโยบาย การจะแก้ไขปัญหาได้จำเป็นต้องมีคำสั่งจากส่วนกลาง คือจากนายกรัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรี กระบวนการชุมนุมกดดันจึงอยู่ที่หน้าทำเนียบรัฐบาล